

Christopher Peacocke

ΥΠΕΡΒΑΤΟΛΟΓΙΚΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΑ
ΣΤΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ*

Μετάφραση: Στέλιος Βιρβιδάκης

Έχουν περάσει μόλις τριάντα χρόνια από την έκδοση του βιβλίου *Άτομικά όντα* του Peter Strawson. Το *Άτομικά όντα* και η σπουδαία συνέχειά του, *Τά όρια του νοήματος*, προβάλλουν σήμερα ως όροσημα μείζονος σημασίας για τη φιλοσοφία του 20ού αιώνα.

Τά θέματα αυτών των βιβλίων έχουν βάθος και η επεξεργασία τους κινείται σε ένα επίπεδο μεγάλης γενικότητας. Άλλά και η φαντασία παίζει ένα καίριο ρόλο σε αυτά τά κείμενα. Τό πώς αυτός ό συνδυασμός εμπνέει τόν άναγνώστη είναι ένα ιδιαίτερα προσωπικό ζήτημα κι έγώ μπορώ μονάχα νά περιγράψω τήν επίδρασή τους πάνω μου. Έτσι λοιπόν επισημαίνω ένα συναρπαστικό κοινό σχήμα, πού άνευρίσκεται σε όλα τά θεμελιώδη επιχειρήματα του Peter Strawson. Επιλέγεται πρώτα ένα φαινόμενο – αυτό τής άναφοράς μέσω τής όποίας συντελεΐται η ταύτιση επί μέρους όντων, η τής σκέψης για τήν εμπειρία τής χαρακτηριζόμενης από άυτοσυνειδησία. Στή συνέχεια εξερευνώνται οί συνθήκες αὐτῆς τής δυνατότητας. Η συζήτηση του φαινομένου άκολουθεΐ μία άμφίδρομη κίνηση μεταξύ τής λεπτομεροϋς εξέτασῆς του και διαφόρων ύποψήφιων περιγραφών των όρων δυνατότητάς του. Στο τέλος αὐτῆς τής διαδικασίας δέν προσέχουμε μόνο τήν άναγκαΐα διασύνδεση μεταξύ διαφόρων στοιχείων τής σκέψης μας. Κατανοοϋμε επίσης τίς συνθήκες ύπό τίς όποιες τό φαινόμενο δέν θά ήταν δυνατό, τά όριά του. Αὐτά τά επιχειρήματα έπέτρε-

* Έναρκτηριο μάθημα μέ τόν τίτλο *Transcendental Arguments in the Theory of Content* στό Πανεπιστήμιο τής Όξφόρδης στίς 16 Μαΐου 1989. © Christopher Peacocke και Oxford University Press 1989.

ψαν τό ένδεχόμενο νά μπορέσουμε πραγματικά νά σημειώσουμε πρόοδο στην αντιμετώπιση όρισμένων κλασικών μεταφυσικών προβλημάτων, χωρίς νά πάψουμε νά συμμορφωνόμαστε μέ αυστηρά κριτήρια συλλογιστικής.

Όπωςδήποτε ή συμβολή του Peter Strawson υπερβαίνει κατά πολύ τό πλαίσιο της περιγραφικής μεταφυσικής του και έκτείνεται στον χώρο της φιλοσοφίας της γλώσσας, της φιλοσοφίας του νοῦ και της φιλοσοφικής ψυχολογίας. Άλλά ένα από τά κυριότερα γνωρίσματα της εργασίας του είναι ή ένότητά της. Οί θεωρητικές προτάσεις από αυτές τίς φαινομενικά διαφορετικές περιοχές έχουν ως (κοινή) αρχή τήν ικανότητά τους νά ανταποκρίνονται στις ανάγκες σκεπτομένων υποκειμένων πού επικοινωνούν μεταξύ τους για ένα αντικειμενικό κόσμο. Σ' αυτή τήν ένότητα έντοπίζουμε μιά μόνο από τίς πολλές συγγενείες του μέ τόν Kant.

Στήν Είσαγωγή στά *Άτομικά όντα*, ό Peter Strawson έγραφε: "Κανένας φιλόσοφος δέν καταλαβαίνει τούς προηγούμενους του μέχρις ότου ξανασκεφτεί τή σκέψη τους μέ τούς δικούς του σύγχρονους όρους και", συνέχισε, "είναι χαρακτηριστικό των πιο μεγάλων φιλοσόφων, όπως ό Kant και ό Άριστοτέλης, ότι, περισσότερο από όποιονδήποτε άλλον, ανταμείβουν αυτή τήν προσπάθεια νά ξανασκεφτεί κανείς"¹. Έλπίζω ότι όσα πρόκειται νά πω στη συνέχεια αυτού του μαθήματος θά δείξουν ότι τό ίδιο ισχύει και για τόν Peter Strawson.

I

Τά τελευταία χρόνια έχω υποστηρίξει τό φιλοσοφικό ενδιαφέρον ενός συγκεκριμένου προγράμματος. Ένας από τούς στόχους αυτού του προγράμματος είναι νά διατυπωθεί, για όποιαδήποτε έννοια, μιά εξήγηση του τί σημαίνει για ένα σκεπτόμενο υποκείμενο τό νά κατέχει αυτή τήν έννοια. Μπορούμε νά αποκαλέσουμε μιά τέτοια εξήγηση διατύπωση της συνθήκης κατοχής της έννοιας.

Τό πρόγραμμα της παροχής συνθηκών κατοχής για έννοιες υποκινείται εν μέρει από μιά Αρχή Έξάρτησης: τήν Αρχή ότι ή φύση μιᾶς έννοιας δέν μπορεί νά περιλαμβάνει τίποτε περισσότερο από ό,τι καθορίζεται από μιά όρθή εξήγηση του τί σημαίνει νά κατέχει κανείς τήν έννοια. Όταν υποκινείται κατ' αυτόν τόν τρόπο, τό πρόγραμμα της παροχής συνθηκών κατοχής για έννοιες έχει πολλά καντιανά στοιχεία. Αυτά τά στοιχεία είναι όρατά στη σύλληψη, τήν έκτέλεση και τίς εφαρμογές του. Έδώ θά συζητήσω όρισμένα από αυτά τά καντιανά στοιχεία.

Ό Kant μέ τόν όποιο τό πρόγραμμα έχει αυτά τά κοινά στοιχεία είναι ό Kant της *Κριτικής του καθαρού λόγου*. Ένα κοινό στοιχείο είναι ή έμφαση σε κάποια μορφή μιᾶς Αρχής Σημασίας. Ό Kant δέχτηκε πώς ή δυνατότητα

1. P.F. Strawson, *Individuals* (London: Methuen, 1959), 11.

γνώσης απαιτεί, όπως θα τό έθετε, κάποια σχέση με τή δυνατή έμπειρία². Στο πρόγραμμα τό όποιο αποτελεί τό αντικείμενο τής εργασίας μου, μιά μή επαληθευσιοκρατική απαίτηση όχι μόνο για τή δυνατότητα γνώσης, αλλά και για τήν ίδια τή σημασία, μπορεί νά συναχθεί σέ τελευταία ανάλυση από τήν 'Αρχή τής 'Εξάρτησης. "Αν αληθεύει ή 'Αρχή τής 'Εξάρτησης, τότε αληθεύει και ή έξής 'Αρχή: για κάθε νοητική κατάσταση με δεδομένο έννοιακό περιεχόμενο, πρέπει νά υπάρχει μιά εξήγηση πού διακρίνει τί κάνει τήν κατάσταση νά έχει αυτό αντί για εκείνο τό περιεχόμενο." Αν παραβιαζόταν αυτή ή 'Αρχή Διάκρισης, τότε θα είχαμε περιεχόμενα πού εξατομικεύονται με περισσότερη λεπτομέρεια από ό,τιδήποτε καθορίζεται από συνθήκες κατοχής για τίς έννοιες πού συγκροτούν τό περιεχόμενο. Δηλαδή, θα παραβιαζόταν ή 'Αρχή τής 'Εξάρτησης. Και όποιαδήποτε υποτιθέμενη έννοια παραβιάζει τήν 'Αρχή τής 'Εξάρτησης, σύμφωνα με τή σύλληψη του προγράμματός μας, δέν είναι γνήσια. Κατ' αυτόν τόν τρόπο, ή 'Αρχή τής Διάκρισης λειτουργεί ως μιά 'Αρχή τής Σημασίας.

"Ένα δεύτερο κοινό στοιχείο με τόν Kant πού παρουσιάζει αυτή ή προσέγγιση έγκειται στο γενικό είδος μή γνήσιας αντίληψης στο όποιο εφαρμόζονται οί αντίστοιχες 'Αρχές τής Σημασίας. Οί πλάνες σχετικά με τή φύση τής προσωπικής ταυτότητας αποτελούν προφανείς στόχους για τήν εφαρμογή των 'Αρχών τής Σημασίας. "Έτσι συμβαίνει και με όρισμένες μή γνήσιες συλλήψεις του απόλυτου χώρου και χρόνου. "Όποιος αναπτύσσει τέτοιου είδους αρνητικές εφαρμογές του προγράμματος υπό εξέταση πρέπει νά εκπληρώσει μιά υποχρέωση τήν όποία αναγνώρισε ό Kant, και ασφαλώς δέν παραμέλησε ό ίδιος, δηλαδή νά εξηγήσει γιατί παρασυρόμαστε σέ μή γνήσιες συλλήψεις σέ όρισμένες περιπτώσεις και όχι σέ άλλες.

"Ο Kant διατύπωσε τίς θετικές εξηγήσεις του τής κατοχής γνήσιων έννοιων ως ισχυρισμούς σχετικούς με μή προσπελάσιμους γνωστικά, "νοούμενους" ψυχολογικούς μηχανισμούς. "Ο Peter Strawson, ασφαλώς πράττοντας σωστά, απέρριψε τήν υπερβατολογική ψυχολογία ως ένα "φανταστικό αντικείμενο μελέτης"³. 'Αλλά αν δεχτούμε τήν 'Αρχή τής 'Εξάρτησης, οί έννοιες εξατομικεύονται από τίς συνθήκες κατοχής τους. Δηλαδή, οί έννοιες εξατομικεύονται από όρισμένες από τίς ψυχολογικές τους σχέσεις, και αυτό είναι ένα τρίτο καντιανό στοιχείο. Μπορούμε, για παράδειγμα, νά περιμένουμε πώς οί συνθήκες κατοχής όρισμένων έννοιων θα αναφέρουν συγκεκριμένες αντιληπτικές και άλλες δυνάμεις ή μηχανισμούς. Μπορούμε νά περιμένουμε ότι όρισμένες σχετικά πρωταρχικές έννοιες θα εξατομικεύονται εν μέρει από τό σχήμα των σχέσεών τους με τόν τρόπο πού ή έμπειρία αναπαριστά τό πώς είναι ό κόσμος. Και μπορούμε νά περιμένουμε ότι ό τρόπος πού ή έμπειρία αναπαριστά τό πώς είναι ό κόσμος εξατομικεύεται εν μέρει από τίς σχέσεις του

2. *Κριτική του καθαρού λόγου* B166, B195, B274, και σέ όλη τήν κριτική συζήτηση τής όρθολογικής ψυχολογίας και των αντινομών.

3. P.F. Strawson, *The Bounds of Sense* (London: Methuen, 1966), 32.

σκεπτόμενου υποκειμένου μέ τόν κόσμο στόν όποίο είναι ένταγμένο. Είναι δυνατό νά υποστηριχθεῖ ότι όλα αυτά τά σημεία άπηχοδνται σέ Ισχυρισμούς πού πρόβαλε ό Kant σχετικά μέ νοούμενους ψυχολογικούς μηχανισμούς. Είναι σάν ή άλήθεια για συστατικές σχέσεις νά είχε μεταφερθεῖ σέ μιá διάσταση νοουμένων. Θα χρειαζόταν θάρρος για νά υποστηρίξει κανείς ότι όλες οι θέσεις τοῦ Kant θα μπορούσαν νά επαναφερθοῦν σέ μιá συστατική διάσταση έτσι ώστε νά οδηγηθοῦμε σέ άληθείς προτάσεις· αλλά κάποια άνασυγκρότηση είναι έφικτή.

Θέλω όμως νά επικεντρώσω τήν προσοχή μου σέ ένα τέταρτο καντιανό στοιχείο. Πρόκειται για τήν προφανή διαθεσιμότητα υπερβατολογικῶν επιχειρημάτων στό πλαίσιο καθεμιάς από τίς συγκρινόμενες αντίληψεις.

II

Γιά τούς σκοπούς τής συζήτησής μας θα θεωρήσουμε υπερβατολογικό κάθε επίχειρημα μέ ένα συγκεκριμένο είδος προκειμένης και ένα συγκεκριμένο είδος συμπεράσματος. 'Η προκειμένη πρέπει νά λέει ότι συμβαίνουν έμπειρίες, ίσως ενός προσδιορισμένου τύπου. Τό συμπεράσμα πρέπει νά συνεπάγεται κάποια πρόταση, ή άλήθεια τής όποιás δέν άπαιτεῖ καθόλου τήν ύπαρξη έμπειριῶν. Τά πιο μετριοπαθή υπερβατολογικά επίχειρήματα έχουν ως συμπεράσματά τους όρισμένες προτάσεις για έναν κόσμο ανεξάρτητο από τό πνεῦμα. Θα τά όνομάσω επίχειρήματα "προσανατολισμένα στην άλήθεια". Τά πιο φιλόδοξα επίχειρήματα έχουν ένα περαιτέρω στόχο: νά άποδείξουν ότι τά υποκείμενα τῶν έμπειριῶν πού αναφέρονται στις προκειμένες τους είναι σέ θέση νά γνωρίζουν όρισμένες άλήθειες για έναν κόσμο ανεξάρτητο από τό πνεῦμα. Τά υπερβατολογικά επίχειρήματα αὐτοῦ τοῦ είδους θα τά άποκαλέσω "προσανατολισμένα στην γνώση". Μποροῦμε άκόμη νά διακρίνουμε ως υποσύνολο τῶν προσανατολισμένων στην άλήθεια επίχειρημάτων, εκείνα πού άποσκοποῦν στό νά άποδείξουν ότι τουλάχιστον όρισμένες από τίς έμπειρίες πού αναφέρονται στις προκειμένες τους πρέπει νά είναι γνήσια άληθείς αντίληψεις. Αὐτά μποροῦμε νά τά όνομάσουμε "προσανατολισμένα στην αντίληψη".

Θά μέ άπασχολήσουν υπερβατολογικά επίχειρήματα προσανατολισμένα στην άλήθεια και προσανατολισμένα στην αντίληψη. 'Η κατασκευή υπερβατολογικῶν επίχειρημάτων προσανατολισμένων στην γνώση θα χρειαζόταν νά βασιστεῖ στα άποτελέσματα μιās καλής γνωσιολογίας, και ξεπερνά τό εῦρος τής ανάλυσής μου έδῶ. 'Ισως όμως κανείς σημειώνει κάποια πρόοδο στόν χῶρο τής γνωσιολογίας και μόνο αν άποδείξει ότι όρισμένα υπερβατολογικά επίχειρήματα προσανατολισμένα στην άλήθεια είναι όρθά, αν μπορεῖ βέβαια νά γίνει κάτι τέτοιο.

Μποροῦμε νά υποθέσουμε ότι οι όποιοιδήποτε πειστικοί λόγοι για νά ποῦμε ότι ένα τέτοιο επίχειρημα είναι όρθό θα είναι λόγοι πού μάς καθιστοῦν Ικανούς νά γνωρίζουμε ότι είναι όρθό. Μποροῦμε νά υποθέσουμε άκόμη ότι έχουμε έμπειρίες τοῦ είδους πού αναφέρονται στην προκειμένη τοῦ επίχειρή-

ματος. Μέ γνωστές προκειμένες μιᾶς μορφῆς ἐπιχειρήματος πού γνωρίζουμε ὅτι εἶναι ἔγκυρο, εἴμαστε σέ θέση νά γνωρίζουμε ὅτι καί τό συμπέρασμα του εἶναι ἀληθές. "Ὁμως αὐτή ἡ πρόοδος εἶναι πιθανό νά ἀπέχει πολύ ἀπό αὐτό πού ζητοῦμε ἀπό μιᾶ καλή γνωσιολογία. "Ἐτσι τό νά βάζουμε τά γνωσιολογικά θέματα σέ παρένθεση, σημαίνει στήν πραγματικότητα ὅτι βάζουμε σέ παρένθεση ἕναν οὐσιώδη στόχο.

Τά ὑπερβατολογικά ἐπιχειρήματα πού ἔχουν ἀναπτυχθεῖ στόν χῶρο τῆς ἀναλυτικῆς φιλοσοφίας τά τελευταῖα τριάντα χρόνια ἀντιμετώπισαν τήν κατηγορία ὅτι ἐξαρτῶνται ἀπό μιᾶ ἐπαληθευσιοκρατική θεωρία νοήματος. Ἡ ἐπαληθευσιοκρατία ἐμπλέκεται στά ἐπιχειρήματα αὐτοῦ τοῦ εἴδους κατά ποικίλους τρόπους. Συγκεκριμένα, τό κεντρικό ἐπιχείρημα τοῦ Strawson στό ἔργο του *Τά ὄρια τοῦ νοήματος*, πού θά μέ ἀπασχολήσει παρακάτω, ἀσφαλῶς δέν φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως νά ἔχει καμιά ἐπαληθευσιοκρατική προκειμένη. "Ἀλλά ὅμως παραδείγματα εἶναι πολύ διαφορετικά. Ἡ μομφή τῆς ἐξάρτησης ἀπό τήν ἐπαληθευσιοκρατία διατυπώθηκε μέ τή μεγαλύτερη δυνατή σαφήνεια ἀπό τόν Barry Stroud καί ἐπηρέασε σημαντικά τίς κριτικές πού ἀκολούθησαν⁴.

Ὁ Stroud ἐξέτασε ὀρισμένα ἀπό τά ἐπιχειρήματα τοῦ Strawson στό *Ἀτομικά ὄντα*. Ὁ Stroud ἐνδιαφερόταν ἰδιαίτερα γιά προσανατολισμένα στή γνώση ἐπιχειρήματα. "Ὁμως, γιά τούς σκοπούς μας ἐδῶ, μποροῦμε νά ἐκφράσουμε τή θέση του μέ μιᾶ ἀπλουστευμένη μορφή πού ἀφορᾷ ἄμεσα τά προσανατολισμένα στήν ἀλήθεια ἐπιχειρήματα. "Ἐνα ἀπό τά ἐπιχειρήματα σχετικά μέ τόν ἀνεξάρτητο ἀπό τό πνεῦμα κόσμο μέ τό ὁποῖο ἀσχολήθηκε ὁ Strawson ἦταν: "Τά ἀντικείμενα συνεχίζουν νά ὑπάρχουν χωρίς νά εἶναι ἀντιληπτά". Ὑπεραπλουστεύοντας κατά τρόπο πού δέν διαστρεβλώνει τήν οὐσία τοῦ θέματος, μποροῦμε νά ποῦμε ὅτι ὁ Stroud ἐπεσήμανε πῶς ὁ Strawson δεσμεύεται ἀπό δύο ἀρχές. Ἡ πρώτη ἀρχή ἦταν:

"Ἄν τά ἀντικείμενα συνεχίζουν νά ὑπάρχουν χωρίς νά γίνονται ἀντιληπτά, τότε ὑπάρχουν ἱκανοποιήσιμα κριτήρια γιά νά συμβαίνει κάτι τέτοιο.

καί ἡ δεύτερη ἀρχή:

"Ἄν ἱκανοποιῶνται τά καλύτερα κριτήρια μας γιά τό ὅτι τά ἀντικείμενα συνεχίζουν νά ὑπάρχουν χωρίς νά γίνονται ἀντιληπτά, τότε τά ἀντικείμενα συνεχίζουν ὄντως νά ὑπάρχουν χωρίς νά γίνονται ἀντιληπτά.

Στήν πραγματικότητα, δέν εἶναι διόλου προφανές ὅτι ἡ ἐπαληθευσιοκρατία εἶναι ἡ μόνη θεωρία νοήματος πού υἱοθετεῖ αὐτές τίς δύο ἀρχές. Ἀλλά φαίνεται, βέβαια, ὅτι ἡ ἐπαληθευσιοκρατία εἶναι ἡ μόνη θεωρία νοήματος πού υἱοθετεῖ αὐτές τίς δύο ἀρχές. Ἀλλά φαίνεται βέβαια ὅτι ἡ ἐπαληθευσιο-

4. Barry Stroud, "Transcendental Arguments", *Journal of Philosophy*, 65 (1968), 241-56. ἐπανέκδ. στό *Kant on Pure Reason*, ἐκδ. R.C.S. Walker (Oxford: Clarendon Press, 1982).

κρατία είναι έπαρκής για τήν άποδοχή τους, αν έπαληθευσιοκρατία είναι ή θεωρία σύμφωνα μέ τήν όποία τό νόημα μιās πρότασης (sentence), ή τό περιεχόμενό της, έξατομικεύεται από τίς συνθήκες έπαλήθευσής της. "Αν ή θεωρία αυτή είναι σωστή, τότε ή πρώτη άρχή ίσχύει, είδάλλως θά μπορούσε νά ύπάρξει κάποιο γνήσιο περιεχόμενο πού δέν είναι έπαληθεύσιμο. Μπορούμε νά ύποθέσουμε ότι ίσχύει καί ή δεύτερη άρχή αν τά "καλύτερα κριτήρια" τά όποία αναφέρει καλύπτουν τήν ίσχύ κάθε στοιχείου πού περιλαμβάνεται στίς συνθήκες έπαλήθευσης ενός περιεχομένου. Δέν μπορεί νά απαιτηθεί τίποτε περισσότερο για τήν αλήθεια του περιεχομένου, αν είναι σωστή ή έπαληθευσιοκρατία.

"Έτσι, ή θέση του Stroud άπευθύνει μιá γενική πρόκληση σέ όποιονδήποτε πιστεύει ότι ύπάρχουν όρθά ύπερβατολογικά έπιχειρήματα. "Αν τά έπιχειρήματα αυτού του είδους κρύβουν γενικές δεσμεύσεις σχετικές μέ τό νόημα ή τό περιεχόμενο, ποιá γενική θεωρία υίοθετείται στην πράξη; 'Ο Strawson, άπαντώντας στον Stroud, παραδέχτηκε ότι τά ύπερβατολογικά έπιχειρήματα είτε "βασίζονται σέ κάποια άπαράδεκτη άπλή έπαληθευσιοκρατία είτε τό πολύ πού άποδεικνύουν είναι κάποια άλληλεξάρτηση έννοιολογικών ίκανοτήτων καί πίστεων"⁵. Οί σημαντικότεροι από όλους τους άλλους πού συμμετείχαν στή σχετική συζήτηση κατέληξαν στην άποδοχή μιās από αυτές τίς έναλλακτικές λύσεις. 'Ο Jonathan Bennett άντέδρασε προσυπογράφοντας τή δεσμευση στην έπαληθευσιοκρατία, ένω ό Richard Rorty όδηγήθηκε στό συμπέρασμα ότι πράγματι ένα ύπερβατολογικό έπιχείρημα δέν μπορεί νά άποτελεϊ τίποτε περισσότερο από ένα έπιχείρημα για τήν παρασιτική έξάρτηση ενός συνόλου έννοιών από ένα άλλο⁶.

Θά προτείνω μιá άλλη αντιμετώπιση. 'Οποτεδήποτε συναντούμε ένα έπιχείρημα πού κατά τά φαινόμενα υίοθετεί έπαληθευσιοκρατικές ύποθέσεις, άνακύπτει τό έρώτημα αν ύπάρχει κάποια αναθεωρημένη μορφή του πού είναι όρθή καί πού μπορεί νά προσυπογραφεί από μιá μη έπαληθευσιοκρατική θεωρία περιεχομένου. Δέν είναι δυνατό κάθε ύπερβατολογικό έπιχείρημα πού είναι όρθό σύμφωνα μέ μιá έπαληθευσιοκρατική αντίληψη του περιεχομένου νά έπανασυγκροτηθεί μέ τή χρησιμοποίηση μη έπαληθευσιοκρατικών ύλικών. Παρ' όλα αυτά θά ύποστηρίξω ότι ύπάρχει ένα όρθό, ύπερβατολογικό έπιχείρημα προσανατολισμένο στην αλήθεια πού βασίζεται σέ γενικές ύποθέσεις συναγόμενες από μιá μη έπαληθευσιοκρατική θεωρία περιεχομένου.

Αυτά πού πρόκειται νά πω πάνω σ' αυτό τό θέμα μπορεί νά θεωρηθούν σάν μιá προσπάθεια νά παρασχεθεί μέρος τής άπάντησης στή γενική πρόκληση για τή θεωρία του περιεχομένου πού συνιστά ή σκέψη για τήν αντικειμενική

5. P.D. Strawson, *Scepticism and Naturalism: Some Varieties* (London: Methuen, 1985), 21.

6. Bennett στό "Analytic Transcendental Arguments" στό *Transcendental Arguments and Science*, έκδ. P. Bieri et. al. (Dordrecht: Reidel, 1979), καί Rorty στό "Verificationism and Transcendental Arguments", *Nous*, 5 (1971), 3-14.

πραγματικότητα. Κάποια περιεχόμενα σκέψεων και έμπειριών απαιτούν για την αλήθειά τους ό αντικειμενικός, υλικός κόσμος να υπάρχει κατά έναν όρισμένο τρόπο. "Αν είναι σωστή ή 'Αρχή της Διάκρισης που έξεθέσα ξεκινώντας την ανάλυσή μου, τότε πρέπει να υπάρχουν γεγονότα σχετικά με τό τί συνεπάγεται τό να βρίσκεται κανείς σε νοητικές καταστάσεις με αντικειμενικά περιεχόμενα τέτοια που να τίς διακρίνουν από καταστάσεις με περιεχόμενα τά όποια δέν έχουν αντικειμενική σημασία αυτού του είδους και από καταστάσεις χωρίς καθόλου περιεχόμενο, που να υπόκειται σε αποτίμηση ως προς την αλήθειά του. Είναι μέρος του σκοπού μιās θεωρίας του περιεχομένου να πει ποιά είναι αυτά τά γεγονότα.

III

Ή προκείμενη του προσανατολισμένου στην αλήθεια υπερβατολογικού επιχειρήματος που θα προσπαθήσω να κατασκευάσω είναι ή έξης: υπάρχουν έμπειρίες τό αναπαραστατικό περιεχόμενο των όποιων είναι έν μέρος μή έννοιακό. Ύποθέστε ότι βλέπετε ένα δέντρο στην αυλή, ένα δέντρο κάποιου είδους που δέν έχετε δεϊ ποτέ πριν. Ένας προσδιορισμός του μή έννοιακού αναπαραστατικού περιεχομένου της έμπειρίας σας πρέπει να περιλαμβάνει τό γεγονός ότι βλέπετε τό δέντρο τοποθετημένο σε μιá όρισμένη κατεύθυνση σε σχέση με σās· ότι τό βλέπετε σε μιá όρισμένη απόσταση από σās· ότι τό βλέπετε να έχει ένα όρισμένο ύψος και τρισδιάστατο σχήμα. Μή έννοιακά αναπαραστατικά περιεχόμενα τέτοιου είδους χρειάζονται για να αποδοθει τό περιεχόμενο έμπειριών σε όποιαδήποτε μορφή αίσθησης αναπαριστᾶ τόν κόσμο σά να υπάρχει κατά έναν όρισμένο τρόπο. Μπορείτε να ακούσετε μιá σφήκα που δέν βλέπετε να βρίσκεται σε μιá όρισμένη κατεύθυνση σε σχέση με σās· μπορείτε να αισθανθειτε πώς μιá μικρή μποτίλια που κρατᾶτε έχει ένα όρισμένο σχήμα.

Θά μις βοηθήσει ή χρησιμοποίηση ενός άπλου πλαισίου για την προσέγγιση αυτών των αναπαραστατικών περιεχομένων της έμπειρίας. Τό πλαίσιο τό όποιο θα προτείνω δίνει έμφαση στό μή έννοιακό και επικεντρωμένο στό έγώ του υποκειμένου της έμπειρίας χαρακτήρα αυτών των περιεχομένων. Ό λόγος για την υιοθέτηση αυτού του πλαισίου παρέχεται από τή διαισθητική ιδέα πώς αυτά τά περιεχόμενα της έμπειρίας πρέπει να εξατομικεύονται έν μέρος δίνοντας κάποιο τύπο χώρου. Ή ιδέα συνίσταται στό ότι ό προσδιορισμός του περιεχομένου μιās αντιληπτικής έμπειρίας περιλαμβάνει τό να λεχθει ποιοί τρόποι, για να καλύψουμε κάποιο χῶρο γύρω από τό σημείο προέλευσής της με έπιφάνειες, στερεά, ύφή, φῶς και ούτω καθεξής, είναι συμβατοί με την όρθότητα ή τόν αληθῆ χαρακτήρα της έμπειρίας. Περιεχόμενα αυτού του είδους δέν σχηματίζονται από προτάσεις (propositions), έννοιες, σημασίες, ή συνεχῆ υλικά αντικείμενα.

Μπορούμε να έπεξεργαστοῦμε λίγο αυτή τή διαισθητική διατύπωση. Ύπάρχουν δύο κινήσεις που πρέπει να κάνουμε για να προσδιορίσουμε πλήρως έναν από αυτούς τούς τύπους χώρου. Τό πρώτο βήμα είναι να καθορίσουμε

ένα σημείο προέλευσης και άξονες. Τό σημείο προέλευσης και οί άξονες δέν θά είναι ένας συγκεκριμένος τόπος και σύνολο κατευθύνσεων στόν πραγματικό κόσμο. Και τοῦτο ακριβῶς ἐπειδή καθορίζουμε έναν τύπο πού είναι δυνατό νά υλοποιηθεῖ σέ πολλούς διαφορετικούς τόπους μέσα στόν πραγματικό κόσμο. Παρ' ὅλα αὐτά, είναι σημαντικό τό σημείο προέλευσης και οί άξονες νά χαρακτηρίζονται ἀπό ὀρισμένες ἀλληλοεξαρτώμενες ιδιότητες. Ὁ χαρακτηρισμός αὐτός μέ ἀναφορά σέ ἀλληλοεξαρτώμενες ιδιότητες βοηθάει στό νά τεθοῦν ὀρισμένα ὄρια στίς πραγματώσεις τοῦ τύπου χώρου πού καθορίζουμε. Ἔτσι, γιά παράδειγμα, ένα εἶδος σημείου προέλευσης δίνεται ἀπό τήν ιδιότητά του νά είναι τό κέντρο βαρύτητας ἑνός ἀνθρώπινου σώματος, ἐνῶ οί τρεῖς άξονες δίνονται ἀπό τίς κατευθύνσεις πίσω-μπρός, ἀριστερά-δεξιά, και πάνω-κάτω σέ σχέση μέ τό κέντρο βαρύτητας (κατά τόν καθιερωμένο ὀρθιο προσανατολισμό τοῦ σώματος). Ὄταν δίνουμε τό περιεχόμενον τῆς ὀπτικής ἐμπειρίας, θά είναι ἀναγκαῖο μερικές φορές νά χρησιμοποιήσουμε ὡς σημείο προέλευσης κάτι πού χαρακτηρίζεται ἀπό τήν ιδιότητα τοῦ νά είναι τό κέντρο τῆς παλάμης ἑνός ἀνθρώπινου χεριοῦ, μέ άξονες ὀριζόμενους σέ σχέση μέ τά μέρη τοῦ χεριοῦ.

Ἐχοντας καθορίσει τήν προέλευση και τούς άξονες, πρέπει νά προχωρήσουμε στό δεύτερο βῆμα καθορισμοῦ ἑνός ἀπό τούς τύπους χώρου πού μᾶς ἐνδιαφέρουν, δηλαδή στόν προσδιορισμό μᾶς οἰκογένειας τρόπων ἐντοπισμοῦ ἐπιφανειῶν και τῶν ιδιοτήτων τους στόν χώρο γύρω ἀπό τήν προέλευση. Κατά τήν ἐπιλογή ἑνός ἀπό αὐτούς τούς τρόπους, χρειάζεται νά κίνουμε τουλάχιστον τά παρακάτω: χρειάζεται, γιά κάθε σημείο (μιλώντας αὐστηρά θά ἔπρεπε νά ποῦμε τύπο σημείου) πού ἀποκτᾶ τήν ταυτότητά του ἀπό τήν ἀπόσταση και τήν κατεύθυνσή του σέ σχέση μέ τό σημείο προέλευσης, νά προσδιορίσουμε ἂν ἐκεῖ ὑπάρχει κάποια ἐπιφάνεια, και ἂν αὐτό συμβαίνει, τί ὕφή, ἀπόχρωση, πυκνότητα, λαμπρότητα και θερμοκρασία ἔχει σ' αὐτό τό σημείο, καθώς και τί βαθμό ἀντίστασης στήν ἀφή. Πρέπει νά συμπεριληφθεῖ και ὁ προσανατολισμός τῆς ἐπιφάνειας. Κατ' αὐτόν τόν τρόπο πρέπει νά συμπεριληφθοῦν πολύ περισσότερα στοιχεῖα στήν ὀπτική περίπτωση: ἡ διεύθυνση, ἡ ἐνταση και ὁ χαρακτήρας τῶν πηγῶν φωτός, ὁ ρυθμός ἀλλαγῆς τῶν ἀντιληπτῶν ιδιοτήτων, καθώς και ὁ τόπος: θά ἔπρεπε μάλιστα νά περιληφθοῦν και διαφοροποιήσεις δευτερολέπτου σέ ὅ,τι ἀφορᾶ τόν χρόνο, ὅπου αὐτές φανεῖ ὅτι γίνονται ἀντιληπτές. Σ' αὐτή τή φάση δέν ἀπαιτεῖται τό ἐννοιολογικό σύστημα πού χρησιμοποιεῖται κατά τόν προσδιορισμό τοῦ τρόπου πλήρους κάλυψης τοῦ χώρου νά είναι ένα σύνολο ἐννοιῶν χρησιμοποιούμενο ἀπό τό ἴδιο τό ὑποκείμενο τῆς ἀντίληψης. Ὄποιο σύστημα και νά θέλουμε νά ἐφαρμόσουμε, ὅσο περίπλοκο και ἂν είναι, μπορεί νά χρησιμοποιηθεῖ κατά τόν προσδιορισμό τοῦ τύπου χώρου, ὅσο πρωτόγονο και ἂν είναι τά ἐννοιολογικά ἐφόδια τοῦ ὑποκειμένου ἀντίληψης πού μᾶς ἀπασχολεῖ. Αὐτή ἡ παρατήρηση ἀφορᾶ και τό σύστημα πού χρησιμοποιεῖται κατά τόν χαρακτηρισμό ἀποστάσεων και κατευθύνσεων, και αὐτό πού ἐφαρμόζεται κατά τόν χαρακτηρισμό τῶν ἐπιφανειῶν, τῶν γνωρισμάτων τους και τῶν ἄλλων στοιχείων.

Ἐνας τύπος χώρου τοῦ εἶδους πού μέ ἐνδιαφέρει μπορεί τώρα νά περιγρα-

φεϊ ως μία ομάδα τρόπων έντοπισμοῦ ἐπιφανειῶν, γνωρισμάτων καί ἄλλων στοιχείων, σέ σχέση μέ ἕνα τέτοιο χαρακτηρισμένο σημεῖο προέλευσης καί σύνολο ἀξόνων. Θά ἀποκαλέσω ἕναν τύπο χώρου αὐτοῦ τοῦ εἴδους *σενάριο*. Μποροῦμε τώρα νά ποῦμε ἀκόμη τί ἀπαιτεῖται γιά τήν ὀρθότητα τοῦ μή ἐννοιακοῦ περιεχομένου μιᾶς ἐμπειρίας. Ἐξετάστε τό τμήμα τοῦ πραγματικοῦ κόσμου γύρω ἀπό τό ὑποκείμενο τῆς ἀντίληψης τή στιγμή μιᾶς συγκεκριμένης ἐμπειρίας, μέ σημεῖο προέλευσης καί ἄξονες στόν πραγματικό κόσμο προσδιορισμένους σέ συμφωνία μέ τόν χαρακτηρισμό στό *σενάριο*. Μποροῦμε νά ἀποκαλέσουμε αὐτό τό τμήμα *σκηνή*. Τό περιεχόμενο τῆς ἐμπειρίας εἶναι ὀρθό ἂν αὐτή ἢ σκηνή ἐμπίπτει σέ ἕναν ἀπό τούς τρόπους έντοπισμοῦ ἐπιφανειῶν καί λοιπῶν στοιχείων, ὁ ὁποῖος ἀνήκει στήν ομάδα τρόπων τοῦ *σεναρίου*. Ἡ ὀρθότητα ἑνός τέτοιου περιεχομένου ἐξηγεῖται ὡς ὑπόθεση πραγμάτωσης μᾶλλον, παρά ὡς ὀρθότητα ἑνός συνόλου προτάσεων πού περιλαμβάνουν τό περιεχόμενο. Μιά τέτοια ὀρθότητα παρουσιάζεται σέ βαθμούς. Μικρότερο ἢ μεγαλύτερο μέρος τῆς πραγματικῆς σκηνῆς γύρω ἀπό τό ὑποκείμενο τῆς ἀντίληψης μπορεῖ νά ἐμπίπτει στόν τύπο χώρου.

Ἐπάρχουν πολλά ἀκόμη πού πρέπει νά εἰπωθοῦν σχετικά μέ ὅλες τίς ἀπόψεις τῶν *σεναρίων*. Πράγματι, τό πλαίσιο χρειάζεται νά ἐμπλουτιστεῖ γιά νά συλλάβει ποικίλα ἐπιπρόσθετα στρώματα περιεχομένου πού ἐξακολουθοῦν ἀκόμη νά ἀπέχουν ἀπό τό ἐννοιακό⁷. Ἐφόσον δέν θά ἔπρεπε νά ἀπομακρυνθοῦμε πολύ ἀπό τό θέμα μας τῶν ὑπερβατολογικῶν ἐπιχειρημάτων θά ἀναφέρω μόνο δύο ἐνδεικτικές ἐφαρμογές αὐτῶν τῶν *σεναριακῶν* περιεχομένων.

Ὅσοι γράφουν γιά τό ἀντικειμενικό περιεχόμενο τῆς ἐμπειρίας, παρατηροῦν συχνά ὅτι μιᾶς ἐμπειρίας μπορεῖ νά ἔχει ἕνα λεπτότερα διαμορφωμένο περιεχόμενο ἀπό ὅσο μπορεῖ νά διατυπωθεῖ μέ τή χρησιμοποίηση ἐννοιῶν πού κατέχει τό ὑποκείμενο τῆς ἐμπειρίας. Ἄν κοιτᾶτε κάποια ὀροσειρά εἶναι ἴσως σωστό νά εἰπωθεῖ ὅτι βλέπετε ὀρισμένα βουνά στρογγυλεμένα καί ἄλλα ἀκανόνιστα. Ἄλλά τό περιεχόμενο τῆς ὀπτικῆς σας ἐμπειρίας σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τό σχῆμα τῶν βουνῶν εἶναι πολύ πιά συγκεκριμένο ἀπό αὐτό πού δείχνει αὐτή ἢ περιγραφή. Ἡ περιγραφή πού περιλαμβάνει τίς ἐννοίες *στρογγυλό* καί *ἀκανόνιστο* θά κάλυπτε πολύ περισσότερα λεπτά διαμορφωμένα περιεχόμενα πού θά μποροῦσε νά ἔχει ἡ ἐμπειρία σας, περιεχόμενα πού εἶναι διαφορετικά τό ἕνα ἀπό τό ἄλλο κατά διακριτό τρόπο.

Αὐτό τό λεπτά διαμορφωμένο περιεχόμενο συλλαμβάνεται ἀπό τό *σενάριο*. Στό *σενάριο* θά περιληφθοῦν μόνον αὐτοί οἱ τρόποι γιά τήν πλήρη κάλυψη τοῦ χώρου γύρω ἀπό τό ὑποκείμενο πού εἶναι συμβατοί μέ τόν ἀληθινό χαρακτήρα τῆς ἐμπειρίας. Ἀπό τούς τρόπους πού ἐμπεριέχονται στό *σενάριο* θά παραλείπονται πολλοί πού περιλαμβάνουν ἐξίσου τό ὅτι τά βουνά ὑπό συζήτηση εἶναι *στρογγυλά* ἢ *ἀκανόνιστα*.

Περιγράφοντας τό *σενάριο*, εἶναι βέβαια ἀναγκαῖο νά χρησιμοποιήσουμε

7. Γιά μιᾶς ἐκτενέστερη ἀνάλυση αὐτῶν καί ἄλλων θεμάτων σχετικῶν μέ τά *σενάρια*, δές τήν ἐργασία μου "Scenarios, Concepts and Perception" (ὑπό ἐκδοση).

έννοιες. "Αν θέλουμε νά καθορίσουμε τό σενάριο κατά ἀποκλειστικό τρόπο, θά πρέπει πράγματι νά χρησιμοποιήσουμε καί πολύ λεπτά διαμορφωμένες έννοιες, γιά νά συλλάβουμε τό λεπτά διαμορφωμένο περιεχόμενο. Ἄλλά εἶναι πολύ σημαντικό νά παρατηρηθεῖ ὅτι τό γεγονός πῶς μιᾶ έννοια χρησιμοποιεῖται κατά τόν καθορισμό τοῦ σεναρίου δέν συνεπάγεται πῶς ἡ ἴδια ἡ έννοια εἶναι κατά κάποιο τρόπο συστατικό στοιχεῖο τοῦ ἀναπαραστατικοῦ περιεχομένου τῆς ἐμπειρίας, οὔτε ὅτι τό ὑποκείμενο τῆς ἐμπειρίας πρέπει νά κατέχει τήν έννοια. Οἱ λεπτά διαμορφωμένες έννοιες κάνουν τή δουλειά τους μέ τό νά καθορίζουν ἕναν μοναδικό τύπο χώρου. Δέν πρέπει νά συγχέουμε τό σενάριο, τόν ἴδιο τόν τύπο σεναρίου, μέ τήν ἀπειρη ποικιλία τρόπων προσδιορισμοῦ του.

Ἡ δεύτερη ἐνδεικτική ἐφαρμογή σεναρίων ἀφορᾷ τό τί σημαίνει τό περιεχόμενο τῆς ἀντιληπτικῆς ἐμπειρίας νά μήν ἐπιδέχεται συγκεκριμένες μονάδες μέτρησης. Τό ὅτι ἡ φύση τῆς ἀντίληψης τοῦ χώρου εἶναι τέτοια πού νά μήν ὑπόκειται σέ μονάδες μέτρησης καταδεικνύεται ἀπό τό γεγονός ὅτι ὅταν βλέπουμε πῶς ἕνα τραπέζι ἔχει ἕνα συγκεκριμένο μέγεθος, δέν τό βλέπουμε νά ἔχει ἕνα συγκεκριμένο πλάτος σέ Ἴντσες, γιά παράδειγμα, καί ὄχι σέ ἑκατοστά. Αὐτό ἐπίσης ἐξηγεῖται ἀπό τή διάκριση μεταξύ τῶν τρόπων χαρακτηρισμοῦ τοῦ σεναρίου καί τοῦ ἴδιου τοῦ σεναρίου. Ἄς ὑποθέσουμε ὅτι κάνουμε ἐδῶ ἀφαίρεση κάθε προσδιορισμοῦ σχετικοῦ μέ τήν ὀξύτητα τῆς ἀντίληψης. Τότε μποροῦμε νά ποῦμε ὅτι ὁ ἴδιος περιορισμός γιά τήν ἀπόσταση μεταξύ τῶν πλευρῶν ἑνός τραπέζιου, ὁ ἴδιος περιορισμός γιά τούς τρόπους κατά τούς ὁποίους ὁ χώρος γύρω ἀπό τό ὑποκείμενο ἀντίληψης μπορεῖ νά καλυφθεῖ ἔτσι πού καί ἡ ἐμπειρία νά ἔχει ἐξ ὀλοκλήρου ἀληθινό χαρακτήρα, δίνεται μέ τό νά κάνουμε τά ἐξῆς δύο πράγματα: μέ τό νά ποῦμε ὅτι οἱ πλευρές ἀπέχουν 39,4 Ἴντσες, καί μέ τό νά ποῦμε ὅτι ἀπέχουν 100 ἑκατοστά. Τό ἴδιο ἰσχύει ἐπίσης καί γιά τίς κατευθύνσεις καί τίς μονάδες μέ τίς ὁποῖες μποροῦν νά μετρηθοῦν.

Τώρα ἄς ἐπιστρέψουμε στά ὑπερβατολογικά ἐπιχειρήματα. Τό ὑπερβατολογικό ἐπιχείρημα πού θά προτείνω νά ἐξετάσουμε ἐφαρμόζεται σέ ὀρισμένα στοιχεῖα τοῦ σεναρίου μιᾶς ἐμπειρίας. Τό ὑπερβατολογικό ἐπιχείρημα εἶναι προσανατολισμένο στήν ἀλήθεια, καί ἔχει τό παρακάτω συμπέρασμα: ὅτι τά σεναριακά περιεχόμενα ὀρισμένων ἐμπειριῶν εἶναι, ἐν μέρει, ἀντιληπτικά (καί κατά μείζονα λόγο σωστά). Τό ἐπιχείρημα μπορεῖ νά διαιρεθεῖ σέ μιᾶ θετική καί σέ μιᾶ κριτική φάση.

Ἡ θετική φάση ἀφορᾷ τό ρόλο τῶν καταστάσεων μέ σεναριακά περιεχόμενα. Αὐτή ἡ κατηγορία καταστάσεων χαρακτηρίζεται ἀπό τό ὅτι μιᾶ ἀπό αὐτές πρέπει νά ἰσχύει ὅταν ἕνα ὑποκείμενο ἀντιλαμβάνεται ὅτι τό ἕνα ἢ τό ἄλλο πρᾶγμα βρίσκεται σέ μιᾶ ὀρισμένη κατεύθυνση ἀπό αὐτό, ἢ σέ κάποια ἀπόσταση, καί γι' αὐτόν τόν λόγο κάνει κάτι πού ἐξηγεῖται μέ ὄρους πού τό συνδέουν μέ αὐτήν ἀκριβῶς τήν κατεύθυνση, ἢ ἀπόσταση. Τά παραδείγματα αὐτῆς τῆς περίπτωσης περιλαμβάνουν θεμελιώδεις ἱκανότητες, ὅπως αὐτή τοῦ νά βλέπει κανεῖς κάτι νά βρίσκεται σέ ὀρισμένη ἀπόσταση, καί γι' αὐτό νά κινεῖ τό χέρι του μέχρι τοῦ σημείου ὥστε νά τό πιάνει, ἢ νά βλέπει κάτι ἀπειλητικό νά πλησιάζει ἀπό μιᾶ κατεύθυνση, καί ἔτσι νά κινεῖται στήν ἀντίθετη κα-

τεύθυνση. Οί περιγραφές υπό τίς όποιες οί πράξεις καθίστανται όρθολογικές σ' αυτά τά παραδείγματα είναι τέτοιες πού νά συνδέουν τίς πράξεις μέ τό άμεσο χωρικό περιβάλλον του ύποκειμένου. Παρ' όλο πού μιά έμπειρία μπορεί νά παρέχει έσφαλμένη άναπαράσταση τής σκηνης γύρω άπό ένα ύποκείμενο αντίληψης, αυτό τό είδος του ρόλου κατά τήν έξήγηση μιās πράξης όρθολογικά έξηγήσιμης, μέ άναφορά στίς σχέσεις της μέσα στόν περιβάλλοντα χώρο, πρέπει νά είναι τουλάχιστον ένας δυνατός ρόλος για αντίληπτικές έμπειρίες μέ σεναριακά περιεχόμενα χωρικού χαρακτήρα.

Η κριτική φάση του έπιχειρήματος τονίζει τό έξής έρώτημα. "Αν μιά έμπειρία μέ έναν χωρικού χαρακτήρα σεναριακό περιεχόμενο δέν είναι αντίληπτική, γιατί είναι σωστό νά πούμε ότι τά περιεχόμενά της άφορούν ένα σύνολο άποστάσεων και κατευθύνσεων πού άναγνωρίζονται μέ επίκεντρο τό έγώ τής έμπειρίας, και όχι κάποιο άλλο; Αυτό είναι ένα έρώτημα σχετικό μέ τό σενάριο πού ύποτίθεται πώς παρουσιάζεται άπό τέτοιες έμπειρίες. Μπορούμε νά κάνουμε τό έρώτημα πιο συγκεκριμένο. Γιατί, στίς υπό έξέταση περιστάσεις, είναι σωστό νά θεωρήσουμε ότι μιά έμπειρία άναπαριστά τήν ύπαρξη ποικίλων χαρακτηριστικών στοιχείων, έπιφανειών και στερεών, σέ διάφορες άποστάσεις και κατευθύνσεις, και όχι ότι άναπαριστά τά ίδια χαρακτηριστικά κ.λπ. υπό γωνίες περιστρεφόμενες γύρω άπό τήν ευθεία κατεύθυνση κατά μιά όρισμένη ποσότητα; Αυτό δέν είναι έπαληθευσιοκρατικό έρώτημα. Είναι μάλλον ένα έρώτημα σχετικό μέ τό τί σημαίνει ένα σενάριο και όχι κάποιο άλλο νά είναι τό περιεχόμενο μιās έμπειρίας⁸.

Μπορούμε νά φανταστούμε δύο τρόπους κατά τούς όποιους θά μπορούσε νά άπαντηθεί. Αυτό όμως πού έχει καίρια σημασία είναι ότι και οί δύο τρόποι άπάντησης συνεπάγονται τή δέσμευση στην πρόταση ότι τά σεναριακά περιεχόμενα των έμπειριών μερικές φορές έχουν τουλάχιστον έν μέροςι άληθινό χαρακτήρα. "Ένας τρόπος άπάντησης είναι νά πούμε ότι οί ψευδαισθήσεις ένός δεδομένου ύποκειμένου είναι του ίδιου συνειδητού τύπου μέ όρισμένες άλλες έμπειρίες αυτού του ίδιου ύποκειμένου. Αυτό λοιπόν μάς έπιτρέπει νά πούμε ότι μιά άπόδοση άποστάσεων και κατευθύνσεων στό σενάριο πού παρουσιάζεται στίς έμπειρίες είναι σωστή, επειδή οί άλλες, γνήσια αντίληπτικές έμπειρίες πού άναφέρονται στην άπάντηση μπορούν νά έξηγήσουν τίς πράξεις σέ σχέση μέ ένα σύνολο κατευθύνσεων και άποστάσεων στό περιβάλλον του ύποκειμένου τής αντίληψης μέ επίκεντρο τό έγώ αυτού του ύποκειμένου, και όχι σέ σχέση μέ ένα άλλο τέτοιο σύνολο. Άρκετά διαφορετικές χωρικές πράξεις θά είχαν προκύψει αν τά παρουσιαζόμενα σενάρια είχαν συ-

8. "Ένα έπιχείρημα πού τονίζει αυτό τό έρώτημα θυμίζει αυτό πού σέ προγενέστερη εργασία μου άποκάλεσα τήν τακτική τής "άντιστροφής" κατά τήν έφαρμογή τής Αρχής τής Διάκρισης. Δές "Τά όρια τής κατανοητότητας", *Philosophical Review*, 97 (1988), 463-96. Στην πραγματικότητα, στην παρούσα περίπτωση ή τακτική έφαρμόζεται σέ ένα μή έννοιακό περιεχόμενο: δές και τή συζήτηση πού άκολουθεί.

στηματικά αντιστραφεί σέ ὅ,τι ἀφορᾶ τίς ἀποστάσεις καί/ἢ τίς κατευθύνσεις πού ἀναπαριστῶνται.

Ὁ ἄλλος τρόπος ἀπάντησης ἐπιτρέπει μιᾶ σειρά μὴ ἀντιληπτικῶν ἐμπειριῶν μέ σεναριακά περιεχόμενα νά ἔχει τή δυνατότητα ἀκόμη καί νά ἐξαντλεῖ τίς ἐμπειρίες ἑνός δεδομένου ὑποκειμένου. Σύμφωνα μ' αὐτόν τόν τρόπο τό ἐρώτημα πού τονίζεται στήν κριτική φάση τοῦ ἐπιχειρήματος ἀπαντιέται μέ τό νά ποῦμε ὅτι οἱ ἐμπειρίες πού περιλαμβάνονται σ' αὐτή τή σειρά εἶναι τοῦ ἴδιου συνειδητοῦ εἴδους μέ ἐκεῖνο τῶν ἐμπειριῶν ἄλλων ἀνθρώπων ὑποκειμένων. Οἱ τελευταῖες πάλι παρουσιάζουν κάποιο σενάριο καί ὄχι κάποιο ἄλλο δυνάμει τῶν περιβαλλοντικῶν περιγραφῶν ὑπό τίς ὁποῖες μποροῦν νά ἐξηγήσουν τίς πράξεις τῶν ὑποκειμένων τους. Καί ἐδῶ, αὐτή ἡ ἀπάντηση βασίζεται προφανῶς στήν ὑπόθεση ὅτι δέν εἶναι ὅλες οἱ ἐμπειρίες μέ σεναριακά περιεχόμενα ἐξ ὀλοκλήρου μὴ ἀντιληπτικές. Ἡ ἀπάντηση ἀπαιτεῖ νά ὑπάρχει ἕνα φάσμα ἐμπειριῶν μέ χωρικά περιεχόμενα, ἐμπλεκόμενα στήν παραγωγή χωρικής συμπεριφορᾶς, ἡ ὁποία καθίσταται ὀρθολογική, στό πλαίσιο τῶν ἄλλων καταστάσεων τοῦ ὑποκειμένου, ἀπό αὐτά τά χωρικά περιεχόμενα.

Τό ἐρώτημά μας εἶναι: ἂν ἡ παραίσθηση εἶναι καθολική, τί καθιστᾶ ὀρθή τήν ἀπόδοση ἑνός συνόλου κατευθύνσεων στά χαρακτηριστικά τοῦ σεναρίου μιᾶς ἐμπειρίας, καί ὄχι μιᾶ ἄλλη ἀπόδοση κατευθύνσεων περιφερομένων ὑπό ὀρισμένη γωνία γύρω ἀπό τό σημεῖο προέλευσης; Ἴσως θά ὑπῆρχε μιᾶ ἀπάντηση σ' αὐτό τό ἐρώτημα ἂν μπορούσαμε νά διακρίνουμε μεταξύ σωστῶν καί μὴ σωστῶν τρόπων σύνδεσης τῶν ὑποτιθέμενων ἐμπειριῶν μέ τά μέλη πού λειτουργοῦν σέ χωρικές πράξεις. Ἀλλά ἡ ὑπόθεση μιᾶς καθολικῆς παραίσθησης φαίνεται νά μᾶς ἀφήνει χωρίς βάση γιά τή διάκριση μεταξύ ὀρθῶν καί ἐσφαλμένων συνδέσεων. Σέ περιστάσεις πιό συνηθισμένες ἀπό τήν καθολική παραίσθηση, ὀρθή εἶναι μιᾶ σύνδεση πού δίνει σέ μιᾶ ἐμπειρία τῆς σχέσεως μέ τή χωρική πράξη πού θά περίμενε κανεῖς στή βάση τῶν σχέσεων τῆς ἴδιας τῆς ἐμπειρίας, οἱ ὁποῖες μέ τή σειρά τους εἶναι προσδεδεμένες κατά τόν κατάλληλο τρόπο μέ χωρικές ἱκανότητες. Ἐτσι δέν ἔχουμε δυσκολία νά ποῦμε γιατί ἡ μία καί ὄχι ἡ ἄλλη ὁμάδα συνδέσεων εἶναι σωστή γιά κάποιον πού δέν μπορεῖ νά ἐνεργήσει μέσα σέ ὀρισμένη ἔκταση γωνιῶν ὡς πρός τό σῶμα του, ἀλλά μπορεῖ παρ' ὅλα αὐτά νά ἀντιληφθεῖ πράγματα ἐκεῖ. Ἀλλά ὁποιαδήποτε βάση αὐτοῦ τοῦ γενικοῦ εἴδους, θά ἀπουσιάζει, ἀπό τή φύση τῆς περίπτωσης, ἂν ἡ παραίσθηση εἶναι καθολική.

Αὐτές οἱ παρατηρήσεις μᾶς ὀδηγοῦν πέρα ἀπό τήν ἀπλή ἐπιμονή πῶς τά χωρικά περιεχόμενα τῶν ἐμπειριῶν συνδέονται συγκροτησιακά μέ τίς προθέσεις (ἢ τίς ὑποπροθεσιακές καταστάσεις) τίς ὁποῖες προκαλοῦν ὅταν συνυπάρχουν ἄλλες [νοητικές] στάσεις⁹. Καί αὐτό συμβαίνει ἐπειδή οἱ ἴδιες οἱ σχετικές προθέσεις ἢ ὑποπροθεσιακές καταστάσεις ἔχουν ἕνα χωρικό περι-

9. Οἱ λόγοι πού μᾶς κάνουν νά προτιμοῦμε νά μιλάμε γιά ὑποπροθεσιακές καταστάσεις παρέχονται στό "The sub-intentional act", κεφ. 10 τοῦ τόμου II τοῦ ἔργου τοῦ B. O'Shaughnessy, *The Will* (Cambridge: Cambridge University Press, 1980).

χόμενο μέ επίκεντρο τό ἐγώ. "Ἐτσι οἱ παραπάνω σκέψεις μποροῦν νά ἐφαρμοστοῦν καί σ' αὐτές ἐπίσης. Στήν περίπτωση τῆς καθολικῆς παραίσθησης, τί θά καθιστοῦσε ἀληθές τό ὅτι μιά πρόθεση ἔχει ἕνα περιεχόμενο μέ επίκεντρο τό ἐγώ τοῦ ὑποκειμένου τῆς ἐμπειρίας πού ἀφορᾷ μιά κατεύθυνση μᾶλλον, παρά μιά παραλλαγή περιστροφῆς της; Θά μπορούσαμε νά ἀναλύσουμε ἐπιχειρήματα γιά προθέσεις (ἢ ὑποπροθεσιακές καταστάσεις) πού ἀντιστοιχοῦν σέ ἐκεῖνα πού μόλις δώσαμε γιά τίς ἐμπειρίες. Αὐτή ἡ δυνατότητα ὑπογραμμίζει τό γεγονός ὅτι τά ὑπό ἐξέταση ἐπιχειρήματα δέν συνδέουν τό χωρικό περιεχόμενο μόνο μέ προθέσεις, ἀλλά μέ πραγματικές χωρικές ἀλλαγές, ὅπως ἡ σωματική κίνηση. Ἡ ὑπαρξη ὑποτιθέμενων καθολικῶν ψευδαισθήσεων σχετικῶν μέ τήν πράξη δέν θά ἐπαρκοῦσε γιά νά ἀντιμετωπιστεῖ ἡ πρόκληση πού μᾶς ἀπασχολεῖ.

"Ἄς ὑποθέσουμε ὅτι ἕνας θεωρητικός δέχεται αὐτά τά ἐπιχειρήματα ἀλλά ὅτι ἐπιμένει πῶς, ὡστόσο, στήν περίπτωση τῆς καθολικῆς παραίσθησης, ἐξακολουθεῖ νά ὑφίσταται ἕνα πραγματικό ζήτημα σχετικά μέ τό ποιᾶ ἀπόδοση κατευθύνσεων μέ επίκεντρο τό ἐγώ τοῦ ὑποκειμένου τῆς ἐμπειρίας εἶναι σωστή γιά τό σενάριο μιᾶς ἐμπειρίας. Αὐτός ὁ θεωρητικός παραβιάζει τότε τήν Ἄρχή τῆς Διάκρισης, ὅπως αὐτή ἐφαρμόζεται στά περιεχόμενα τῆς ἐμπειρίας. "Ἄν εἶχε δίκιο, δέν θά μπορούσε νά δοθεῖ κανένας λόγος πού νά διακρίνει τί σημαίνει πῶς μιά ἐμπειρία ἔχει κάποιο χωρικό περιεχόμενο καί ὄχι κάποιο ἄλλο.

"Ὅπως συμβαίνει συχνά κατά τή ρυθμιστική χρήση τῆς Ἄρχῆς τῆς Διάκρισης, αὐτές οἱ σκέψεις ἔχουν ἕναν ἀνοικτό χαρακτήρα. Ἀσφαλῶς δέν ἀποδεικνύουν ὅτι καμιά ἄλλη ἀπάντηση στό ἐρώτημά μας δέν εἶναι δυνατή· μᾶλλον ἔχουν μόνο δείξει ὅτι οἱ εὐλογες ἀπαντήσεις ἐνισχύουν τό συμπέρασμα τοῦ ὑπερβατολογικοῦ ἐπιχειρήματος. Τό ἐπιχείρημα εἶναι λοιπόν ὅτι μέ δεδομένη τήν προκείμενη ὅτι ὑπάρχουν ἐμπειρίες μέ σεναριακά περιεχόμενα, μποροῦμε νά ὑποστηρίξουμε ὅτι δέν εἶναι ὅλες οἱ ἐμπειρίες αὐτοῦ τοῦ εἴδους ἐξ ὀλοκλήρου μὴ ἀντιληπτικές· ὀρισμένες ἀπό αὐτές εἶναι ἀντιληπτικές, καί ὀρισμένα ἀπό τά περιεχόμενά τους πρέπει νά εἶναι (τουλάχιστον ἐν μέρει) ὀρθά. Ἄλλά τό ἐπιχείρημα χρειάζεται κάποιο σχολιασμό.

α) Μπορεῖ νά ἔχει κανεῖς τόν πειρασμό νά ὑποστηρίξει ὅτι ἐφόσον μπορεῖ νά φανταστεῖ ὅτι ὅλες οἱ ἐμπειρίες του εἶναι μὴ ἀντιληπτικές, τίποτε δέν τόν ἐμποδίζει νά φανταστεῖ ὅτι εἶναι ἐνδεχόμενο τό ἴδιο νά ἰσχύει ταυτόχρονα γιά ὅλους τοὺς ἄλλους – καί ἔτσι τό ὑπερβατολογικό ἐπιχείρημα πού μόλις ἐκτέθηκε πρέπει νά εἶναι ἐσφαλμένο. Ἄλλά βέβαια αὐτό δέν ἀρκεῖ γιά νά ἀποδείξει ὅτι τό ἐπιχείρημα εἶναι ἐσφαλμένο, ἂν μερικές ἀπό τίς ὑπάρχουσες ἐμπειρίες μας μέ σεναριακά περιεχόμενα εἶναι ἀντιληπτικές. "Ἄν εἶναι πράγματι ἀντιληπτικές, τότε τά σενάρια πού παρουσιάζουν εἶναι ριζωμένα στόν πραγματικό χωρικό κόσμο. Αὐτό τό ρίζωμα βοηθάει νά καθορίσουμε ποιᾶ σενάρια παρουσιάζονται ἀπό τίς ἐμπειρίες. Εἶναι ἴσως δυνατό νά προχωρήσουμε στή συνέχεια στή σύλληψη ἄλλων κόσμων, στοὺς ὁποίους ὅλες οἱ ἐμπειρίες αὐτοῦ τοῦ εἴδους εἶναι μὴ ἀντιληπτικές. Ἄλλά κατά τήν ἀπάντηση τοῦ ἐρωτήματος γιατί συμβαίνει οἱ ἐμπειρίες νά παρουσιάζουν ἕνα σενάριο καί ὄχι κά-

ποιο άλλο, θά επιστρέψαμε στις σχέσεις πραγματικού κόσμου εμπειριών του ίδιου είδους μέσα στον υπάρχοντα κόσμο. "Αν ο ισχυρισμός του συνομιλητή μας, που προβάλλει την αντίρρηση σχετικά με το τί μπορεί να φανταστεί, είναι σωστός, δεν δείχνει ότι το υπερβατολογικό επιχείρημα είναι έσφαλμένο.

β) "Όταν σκεπτόμαστε υποθετικές περιπτώσεις καθολικής παραίσθησης, ή πρώτη μας αντίδραση, με αναφορά στα δεδομένα της φιλοσοφικής παράδοσης, είναι να σκεφτούμε κάποιο υποκείμενο που έξαπατάται από τον κακό δαίμονα του Descartes, ή κάποιον έγκέφαλο σε δοχείο. "Αλλά, μπορεί να αντιτείνει ο συνομιλητής μας, κάποιο υποκείμενο μπορεί να βρίσκεται υπό το κράτος όλικής ψευδαίσθησης, ενώ έχει ένα κινητήριο σύστημα που λειτουργεί κανονικά. "Ο συνομιλητής μας μπορεί να συνεχίσει λέγοντας πώς το γεγονός, ότι το όλικά έξαπατώμενο υποκείμενο βλέπει πώς κάτι το τρομακτικό βρίσκεται στή μιά και όχι στήν άλλη κατεύθυνση, μπορεί να αντανακλάται στο ότι κινείται στήν αντίθετη κατεύθυνση. "Ο συνομιλητής μπορεί να αναρωτιέται αν δεν μπορούμε να έπεξεργαστούμε και να προεκτείνουμε μιά τέτοια περίπτωση έτσι, ώστε το χωρικό περιεχόμενο των ψευδαισθήσεων του υποκειμένου να θεμελιώνεται κατά τον κατάλληλο τρόπο σε γεγονότα σχετικά με τις διαθέσεις του για χωρική συμπεριφορά. Συμφωνώ ότι θά μπορούσαμε ένδεχομένως να κάνουμε κάτι τέτοιο. "Αλλά αυτό δεν αποτελεί παράδειγμα αντιτιθέμενο στο συμπέρασμα του υπερβατολογικού επιχειρήματος. Μπορούμε να δώσουμε λογικό είρμό σε μιά τέτοια ανεπτυγμένη και έπεξεργασμένη υποθετική περίπτωση μόνο αν έπιτρέψουμε το υποκείμενο να είναι σε θέση να μπορεί να παρακολουθεϊ συνολικά τις θέσεις των μελών του σε σχέση με το υπόλοιπο σώμα του. "Αν και δεν υπάρχουν γενικά αίσθήματα θέσης, μιά άμεση συναίσθηση της θέσης των μελών μας είναι βέβαια μέρος της συνήθους ανθρώπινης συνείδησης. Σε μιά περαιτέρω έπεξεργασία αυτής της προωθημένης υπόθεσης, φαίνεται πώς αυτή ή συναίσθηση πρέπει να έχει αληθινό χαρακτήρα (και να προκαλείται από αναδρασιακούς μηχανισμούς). Το υποκείμενο πρέπει να κινεί το σώμα και τά μέλη του συστηματικά αντιδρώντας στο περιεχόμενο των ψευδαισθήσεων του και να παρακολουθεϊ τή θέση των μελών του μετά από όποιεσδήποτε κινήσεις. "Αν θέλουμε: το παράδειγμα να είναι πειστικό, δεν μπορεί να είναι τυχαίο το ότι κινεί τά μέλη του κατά τρόπο ανταποκρινόμενο στο περιεχόμενο της ψευδαίσθησης. Οί συνολικές νοητικές καταστάσεις του υποκειμένου δεν θά ήταν τότε, σε μιά ανάπτυξη της υπόθεσης με λογικό είρμό, ψευδαισθησιακές από όλες τις απόψεις. Μπορούμε βέβαια να συναγάγουμε συμπεράσματα, αν αυτές οί σκέψεις είναι όρθές, και να όδηγηθούμε από προκείμενες για το χωρικό περιεχόμενο των εμπειριών σε συμπεράσματα που συνεπάγονται προτάσεις για τον ανεξάρτητο από το πνεύμα κόσμο: τά συμπεράσματα υπό συζήτηση είναι εκείνα που άφορούν τή θέση των μελών του υποκειμένου σε σχέση με το σώμα. Το κριτήριο που υϊοθέτησα για να θεωρηθεϊ ένα επιχείρημα υπερβατολογικό ικανοποιείται.

γ) Μέχρις αυτό το σημείο εργάστηκα άποδεχόμενος σιωπηρά κάποια υπεραπλούστευση, ή όποια πρέπει τώρα να διορθωθεϊ. "Εξέτασα μόνο υποκείμε-

να αντίληψης, πού όταν λειτουργούν σωστά, έχουν μέλη τὰ ὁποῖα μποροῦν νά ἐλέγξουν. Ἀλλά φαίνεται ὅτι θά ἦταν δυνατό νά ἀναπτύξουμε μιά ἱστορία μέ λογικό εἶρμό σχετικά μέ ἕνα σφαιρικό ὄργανισμό ἢ ἕνα μηχανισμό, μέ μιά σφαιρική ἐπιφάνεια εὐαίσθητη στό φῶς. Αὐτός ὁ ὄργανισμός δέν ἔχει μέλη και εἶναι ἀνίκανος νά κινήσει ὁποιοδήποτε τμήμα τοῦ κορμιοῦ του· μάλλον κινεῖται παθητικά μέσα σέ ἕνα ὑγρό περιβάλλον. Οἱ πράξεις του δέν εἶναι σωματικές κινήσεις. Οἱ πράξεις του θά μποροῦσαν νά περιλαμβάνουν, γιά παράδειγμα, τήν ἀλλοίωση τῶν χημικῶν ἰδιοτήτων τῆς ἐπιφάνειάς του. Καί ὁμοῦς φαίνεται ὅτι αὐτός ὁ ὄργανισμός θά μποροῦσε παρ' ὅλα αὐτά νά ἔχει ἀντιληπτικές ἐμπειρίες. Τά σενάρια αὐτῶν τῶν ἐμπειριῶν θά εἶχαν χαρακτηριζόμενα σημεῖα προέλευσης καί ἄξονες. Ἀλλά οἱ χαρακτηρισμοί τῶν ἄξόνων θά ἀνέφεραν ἀπλά μέρη τοῦ σώματος καί ὄχι μέλη. "Αν ἕνα τέτοιο ὄν μπορεῖ πράγματι νά ἔχει ἐμπειρίες μέ περιεχόμενα πού ἀφοροῦν σενάρια, πρέπει νά ποῦμε πῶς τό ὑπό ἐξέταση ὑπερβατολογικό ἐπιχείρημα εἶναι δυνατό νά ἐφαρμοστεῖ στήν περίπτωσή του. Ἀλλιῶς, ἡ περίπτωση θά ἀποτελεῖ ἀπλῶς ἕνα ἀντιπαράδειγμα γιά τή θεωρία μας: ἐπειδή αὐτός ὁ φανταστικός ὄργανισμός εἶναι ἀνίκανος γιά ὁποιαδήποτε ἀπό τίς σωματικές πράξεις, πού ἔχουν μέχρις αὐτό τό σημεῖο παίξει τόσο σημαντικό ρόλο στό ἐπιχείρημά μας.

Ἐπάρχει μιά ἀναγκαία ἰδιότητα τῶν σεναρίων πού δέν ἔχουμε ἀκόμη συζητήσει. Οἱ ἀντιληπτικές καταστάσεις μέ περιεχόμενα πού ἀφοροῦν σενάρια πρέπει νά παίξουν κάποιο ρόλο στή χωρική συλλογιστική, ἡ ὁποία ὀδηγεῖ στήν κατασκευή ἀπό τό ὑποκείμενο ἑνός γνωστικοῦ χάρτη τοῦ ἀμέσου τοῦ περιβάλλοντος (αὐτοῦ πού γίνεται καί αὐτοῦ πού δέν γίνεται ἀντιληπτό). Εἶναι δυνατό νά ὑποστηριχθεῖ ὅτι τό περιεχόμενο τοῦ χάρτη εἶναι ἐπίσης μή ἐννοιακό. "Αν πράγματι εἶναι ἔτσι, τότε θά μπορούσαμε νά περιμένουμε ὅτι ἡ χωρική συλλογιστική πού ἀφορᾷ τό σενάριο θά ἐκμεταλλεῖται μιά βασική σχέση συνέπειας ἑνός χάρτη μέ ἕνα συγκεκριμένο σενάριο, ὑπό μιά δεδομένη ἀπόδοση κάποιου πραγματικοῦ τόπου καί ἑνός συνόλου κατευθύνσεων πρὸς τό σημεῖο προέλευσης καί τούς χαρακτηρισμένους ἄξονες τοῦ σεναρίου. Αὐτή ἡ συνέπεια σημαίνει ὅτι ὑπάρχει ἕνας τρόπος κάλυψης τοῦ χαρτογραφημένου χώρου, ὁ ὁποῖος ἱκανοποιεῖ δύο συνθήκες. "Όταν ὁ χώρος καλύπτεται κατ' αὐτόν τόν τρόπο, πραγματώνει τουλάχιστον ἕναν ἀπό τούς τρόπους κάλυψης πού συνιστοῦν τό σενάριο (ὑπό μιά δεδομένη ἀπόδοση σημείου προελεύσεως καί ἄξόνων). Ἡ κατασκευή ἑνός γνωστικοῦ χάρτη εἶναι ζήτημα κατασκευῆς ἑνός χάρτη ἀπό τή ροή ἐμπειριῶν τοῦ ὑποκειμένου καί ἀπό ἄλλες πληροφορίες, ὑπό τόν ρυθμιστικό ὄρο νά διατηρεῖται ἡ συνέπεια αὐτοῦ τοῦ εἴδους. Καί ὁ σφαιρικός ὄργανισμός μπορεῖ νά τό κάνει αὐτό. Ἡ συμπεριφορά του ἀκόμη καί ἂν εἶναι μόνο χημική μάλλον παρά χωρική, μπορεῖ νά ἐξηγηθεῖ, μέ δεδομένη τήν παρουσία τοῦ γνωστικοῦ τοῦ χάρτη καί ἄλλων καταστάσεων, ἀπό τό γεγονός ὅτι βρίσκεται σέ ἕνα μέρος παρά σέ ἕνα ἄλλο. Ἐπὶ αὐτή τήν ἐννοια, ἡ συμπεριφορά του συνεχίζει νά εἶναι ἐξηγήσιμη ὑπό χωρικές περιγραφές πού τή συσχετίζουν μέ τό χωρικό τῆς περιβάλλον.

δ) Εἶπα πῶς τό ὑπερβατολογικό ἐπιχείρημα θά βασιζόταν σέ παρατηρήσεις πού ἀφοροῦν τή θεωρία τοῦ περιεχομένου. Δέν εἶναι ἡ θεωρία τοῦ περιεχομέ-

νου μιά θεωρία στο επίπεδο της σημασίας μᾶλλον παρά της ἀναφορᾶς; "Ομως μιά ἀπό τίς ἐφαρμογές τῆς Ἀρχῆς τῆς Διάκρισης ἔγινε στίς ἴδιες τίς κατευθύνσεις, οἱ ὁποῖες βρίσκονται στο ἐπίπεδο τῆς ἀναφορᾶς καί ὄχι τῆς σημασίας. Μήπως ἐδῶ ὑπάρχει κάποιο ὀλίσθημα;

Δέν ὑπάρχει ὀλίσθημα. Ἡ Ἀρχή τῆς Διάκρισης εἶναι ἀκριβῶς τόσο δεσμευτική γιά τά σεναριακά περιεχόμενα τῆς ἐμπειρίας ὅσο εἶναι καί γιά τά ἐννοιολογικά περιεχόμενα. "Αν ἐρμηνεύσουμε ὀρισμένες ψυχολογικές καταστάσεις ὡς σχέσεις μέ ὄντότητες κάποιου εἴδους, δέν πρέπει νά ἐπιλέξουμε ὡς ὄρους τῶν σχέσεων ὄντότητες τόσο λεπτά προσδιορισμένες, ὥστε νά μήν εἶναι δυνατή καμιά ἀνάλυση τοῦ τί διακρίνει τό νά βρίσκεται κάτι σέ σχέση μέ μιά ἀπό αὐτές τίς ὄντότητες, καί ὄχι μέ κάποια ἄλλη. Ἐχω ὑποστηρίξει ὅτι ἓνα εἶδος περιεχομένου τῆς ἐμπειρίας παρέχεται ἀπό σχέσεις μέ τύπους χώρου οἱ ὁποῖοι, ὅταν ἀπαντοῦν στήν πραγματικότητα περιορίζουν τό τί βρίσκεται σέ μιά συγκεκριμένη κατεύθυνση μέ ἐπίκεντρο τό ἐγώ τοῦ ὑποκειμένου τῆς ἐμπειρίας. Τότε, ἡ ἐφαρμογή ἑνός ἐπιχειρήματος ἀντιστροφῆς τέτοιων τύπων χώρου εἶναι, δυνάμει, ἓνα νόμιμο μέσο κατάδειξης μιᾶς παράβασης τῆς Ἀρχῆς τῆς Διάκρισης.

Αὐτό πού πετυχαίνει νά φανερώσει ἡ ἀνησυχία γιά τό ἐνδεχόμενο ὀλίσθημα εἶναι μιά σημαντική διαφορά. Σύμφωνα μέ τή θεωρία τοῦ περιεχομένου τήν ὁποία υἱοθετῶ, μιά ἔννοια ἐξατομικεύεται ἀπό τήν ὀρθή ἐξήγηση τοῦ τί σημαίνει νά τήν κατέχει κανείς. Ἀλλά θά ἦταν παράλογο νά πεῖ κανείς ὅτι ἓνας τύπος χώρου, ἓνα σενάριο ἐξατομικεύεται κατά θεμελιώδη τρόπο ἀπό κάτι πού σχετίζεται μέ ὑποκείμενα σκέψης ἢ ἀντίληψης. Ἀντίθετα, θεωρεῖται πῶς εἶναι μιά ἔννοια τύπου πού μπορεῖ νά ἀπαντᾷ σέ κάποιο τμήμα τοῦ πραγματικοῦ κόσμου. Εἶναι μέχρις ἑνός σημείου τό γεγονός ὅτι συμβαίνει κάτι τέτοιο πού μᾶς ἐπιτρέπει νά ἐλπίσουμε πῶς θά ἐξατομικεύσουμε κάποιες ἔννοιες μέσῳ τῶν σχέσεων τους μέ ἀντιληπτικές καταστάσεις μέ περιεχόμενα πού παρέχονται ἐν μέρει ἀπό σενάρια, καί πῶς κατ' αὐτόν τόν τρόπο θά ἐξατομικεύσουμε ἔννοιες ἐν μέρει μέσῳ τῶν σχέσεων τῶν κατόχων τους μέ τά περιβάλλοντά τους. Βέβαια, χρειαζόμαστε ἀκόμη μιά οὐσιώδη ἀνάλυση τοῦ τί σημαίνει νά βρίσκεται κανείς σέ ἀντιληπτική κατάσταση μέ περιεχόμενο πού παρέχεται ἀπό ἓνα σενάριο. Τό πρόβλημα εἶναι μόνο ὅτι τέτοιες ἀναλύσεις, καθώς θά ἀναφέρουν σενάρια, θά χρησιμοποιοῦν μιά ὄντολογία πού δέν προσιδιάζει στήν ἀντίληψη, ἐνῶ οἱ ἀναλύσεις τῶν ἐννοιῶν θά χρησιμοποιοῦν μιά ὄντολογία πού προσιδιάζει στήν ψυχολογία τῶν προτασιακῶν στάσεων.

Ὅπωςδήποτε, ἀκόμη καί στο ἐπίπεδο τοῦ ἐννοιακοῦ περιεχομένου, οἱ παρατηρήσεις στο ἐπίπεδο τῆς σημασίας ἔχουν ἀναγκαστικά κάποια ἐπίδραση στή θεωρία στο ἐπίπεδο τῆς ἀναφορᾶς. Καί τοῦτο ἐπειδή ὁποιαδήποτε γνήσια σημασία πρέπει νά εἶναι τέτοια ὥστε νά ὑπάρχει κάποια ἀνάλυση τοῦ τί πρέπει νά συμβαίνει (ἴσως μέσα σέ κάποιο δεδομένο πλαίσιο) γιά νά εἶναι κάτι τό ἀντικείμενο ἀναφορᾶς ἐκείνης τῆς σημασίας. Αὕτη εἶναι ἡ ἀπαίτηση πού ὑπόκειται στήν ἐμμονή τοῦ Michael Dummett, πῶς ἡ σύλληψη μιᾶς σημασίας συνίσταται στο νά γνωρίζει κανείς τή συνθήκη γιά νά εἶναι κάτι τό ἀν-

τικείμενο αναφοράς της¹⁰. Αυτή την απαίτηση διατύπωσα σε προγενέστερη εργασία μου υπό τη μορφή του αίτηματος, ή συνθήκη κατοχής κάποιας σημασίας να επιτρέπει να παρέχεται κάποια ανάλυση του πώς καθορίζεται ή αναφορά (καί πάλι ίσως μέσα σε ένα πλαίσιο) από τη συνθήκη κατοχής¹¹. Οι παραπάνω παρατηρήσεις που στηρίζουν το υπερβατολογικό επιχείρημα μπορεί να θεωρηθεί πώς στηρίζουν και την παρακάτω θέση: εάν δεχτούμε την υπόθεση μιας καθολικής παραίσθησης, δεν είναι δυνατό να δοθεί καμιά εξήγηση για το πώς μια δεικτική σημασία όπως “εκείνη ή απόσταση” ή “εκείνη ή κατεύθυνση” κατορθώνει να προσκολληθεί στη μία και όχι την άλλη απόσταση ή κατεύθυνση. Σύμφωνα με αυτές τις παρατηρήσεις, αν το συμπέρασμα του υπερβατολογικού επιχειρήματος ήταν ψευδές, δεν θα ήταν δυνατή καμιά εξήγηση των συνθηκών υπό τις οποίες οι υποθετικές αυτές σημασίες καθορίζουν, ακόμη και σε ένα δεδομένο πλαίσιο, μια αναφορά και όχι μια άλλη.

Η εφαρμογή της Αρχής της Διάκρισης στο υπερβατολογικό επιχείρημα είναι κάπως διαφορετική από τις εφαρμογές της που παρουσίασα σε προηγούμενες εργασίες. Στην παρούσα περίπτωση, η νομιμότητα των αντικειμένων αναφοράς υπό συζήτηση –δηλαδή, οι αποστάσεις, οι κατευθύνσεις και τα υπόλοιπα στοιχεία– δεν τίθεται υπό αμφισβήτηση, ενώ η νομιμότητα απόλυτων τοποθετήσεων ή υποκειμενικών εμπειριών που δεν μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο γνώσης ασφαλώς αμφισβητούνταν στις εφαρμογές που αναπτύχθηκαν στις παλαιότερες εργασίες. Στην παρούσα περίπτωση μάλλον έχουμε ένα παράδειγμα της χρήσης μιας τακτικής για την υποστήριξη της άποψης ότι αν δεχτούμε μια όρισμένη σύλληψη, δεν μπορούμε, ενώ συμμορφωνόμαστε με την Αρχή της Διάκρισης, να εξηγήσουμε ποιές σχέσεις πρέπει να έχουν οι υποτιθέμενες σημασίες με μια αρκετά καθαρά καθορισμένη περιοχή.

ε) Οι παρατηρήσεις που μόλις εξέθεσα στο (δ) σκοπεύουν να καταδείξουν ότι στην υποθετική περίπτωση της καθολικής παραίσθησης, δεν θα έχει προσδιοριστεί πώς πρέπει να είναι ο κόσμος για να είναι όρθα τα υποτιθέμενα περιεχόμενα. Αυτή η περίπτωση πρέπει να αντιπαραβληθεί με εκείνη των παραισθήσεων που συμβαίνουν στον πραγματικό κόσμο, και καταλήγουν σε προσπάθειες να διαμορφωθούν αντιληπτικές-δεικτικές σκέψεις οι οποίες αποτυγχάνουν να αναφερθούν σε κάτι. Έδω υπάρχει άλλη μια αντίθεση και αν ακόμη δεχτούμε την άποψη των Gareth Evans και John McDowell πώς όταν κάποιος βρίσκεται σε παραίσθηση και νομίζει ότι υπάρχει ένα μήλο μπροστά του, δεν υπάρχει αντίστοιχη σημασία (τρόπος παρουσίασης) της μορφής “ε-

10. Η παρατήρηση αυτή γίνεται από τον Michael Dummett στο *Frege: Philosophy of Language* (London: Duckworth, 1973) και η σημασία της τονίζεται στο *The Interpretation of Frege's Philosophy* (London: Duckworth, 1981).

11. “What Are Concepts?”, στο *Contemporary Perspectives in the Philosophy of Language II* (Midwest Studies in Philosophy 1989), εκδ. H. Wettstein, T. Uehling και P. French.

κεῖνο τό μήλο”¹². Σύμφωνα μέ τήν ἄποψη τῶν Evans-McDowell, παραμένει ἀκόμη μία συνθήκη ἡ ὁποία εἶναι ἐκείνη πού πρέπει νά ἱκανοποιεῖται γιά νά ὑπάρχει μία ἀντιληπτική-δεικτική σημασία τοῦ τύπου πού τό ὑποκείμενο τῆς σκέψης προσπαθεῖ νά χρησιμοποιήσει, δηλαδή ὅτι στό δεδομένο πλαίσιο, τό ὑποκείμενο ὑφίσταται μιᾶ γνήσια ἀντιληπτική ἐμπειρία τοῦ ὑποκειμενικοῦ εἴδους πού ἔχει στήν πραγματικότητα. Ἀλλά στήν ὑποθετική περίπτωση κατά τήν ὁποία ὅλες οἱ ἐμπειρίες μέ σεναριακά περιεχόμενα εἶναι μή ἀντιληπτικές, τό ἀποδεικτικό βάρος τοῦ ἐπιχειρήματός μας ἐγκείται στό συμπέρασμα ὅτι δέν ἔχει καθοριστεῖ καμιά συνθήκη ὀρθότητας πού θά μᾶς ἐπέτρεπε νά ποῦμε πῶς πρέπει νά εἶναι ὁ κόσμος ἔτσι ὥστε μιᾶ ἀντιληπτική-δεικτική ἔκφραση βασιζόμενη στίς ὑποθετικές ἐμπειρίες νά ἀναφέρεται σέ κάτι.

IV

Θέλω τώρα νά στραφῶ στήν ἐξέταση τῶν σχέσεων τοῦ ἐπιχειρήματος πού προσπάθησα νά ἀναπτύξω μέ κάποιες ἄλλες πολύ γνωστές θέσεις.

Ἡ Hilary Putnam ἔχει ὑποστηρίξει ὅτι ἕνας ἐγκέφαλος κλεισμένος μόνιμα σέ ἕνα δοχεῖο δέν μπορεῖ νά σκέπτεται ὅτι εἶναι ἐγκέφαλος σέ δοχεῖο¹³.

“Μπορῶ νά χρησιμοποιήσω ἕναν ὄρο πού ἀποτυγχάνει νά ἀναφέρεται σέ κάποιο ἀντικείμενο, ἐφόσον ἔχω μιᾶ ἀντίληψη τῶν συνθηκῶν ὑπό τίς ὁποῖες θά ἀναφερόταν – ὅπως ὅταν λέω ὅτι δέν ὑπάρχουν φαντάσματα. Για νά δειχτεῖ ὅτι δέν θά μπορούσα νά σκεφτῶ ὅτι δέν ὑπάρχουν δέντρα ἂν δέν ὑπῆρχε κανένα, θά ἔπρεπε νά δειχτεῖ ὅτι αὐτή ἡ σκέψη δέν θά μπορούσε νά ἐξηγηθεῖ μέ πῶς βασικούς ὄρους, οἱ ὁποῖοι θά ἦταν στή διάθεσή μου, ἀκόμη καί ἂν ὅλες οἱ ἐντυπώσεις μου τῶν δέντρων εἶχαν παραχθεῖ τεχνητά”¹⁴.

Ἡ Nagel παραβλέπει τήν ἰσχυρή διαίσθηση ὅτι τό νά σκέπτεται κανείς πῶς ὑπάρχουν φυτά κάποιου φυσικοῦ εἴδους μέ ἕνα ὀρισμένο χαρακτηριστικό σχῆμα καί σύνολο ἰδιοτήτων ἀπέχει ἀπό τό νά σκέπτεται κανείς πῶς ὑπάρχουν δέντρα καί φαίνεται ὅτι τό δεύτερο μπορεῖ νά τό κάνει μόνο κάποιος πού τόν συνδέουν οἱ κατάλληλες αἰτιακές σχέσεις μέ δέντρα. Αὐτό, ὅμως, δέν εἶναι τό σημεῖο τό ὁποῖο θέλω νά ὑπογραμμίσω ἐδῶ. Θέλω μᾶλλον νά ἀναρωτηθῶ ἂν οἱ “πῶς βασικοί ὄροι” τοῦς ὁποῖους λέει ὁ Nagel ὅτι θέλει νά χρησιμοποιήσει γιά νά διατυπώσει τή σχετική σκέψη – ἀκόμη καί ἂν εἶναι μόνο μιᾶ σκέψη γιά πράγματα πού μοιάζουν μέ δέντρα – θά εἶναι διαθέσιμοι σέ ἕνα σκεπτόμενο ὑποκείμενο στήν περίπτωση κατά τήν ὁποία τὰ σεναριακά περιεχόμενα τῶν ἐμπειριῶν εἶναι παντοῦ μή ἀντιληπτικά.

12. Gareth Evans, *The Varieties of Reference* (Oxford: Clarendon Press, 1982) καί John McDowell, “Singular Thought and the Extent of Inner Sense” στό *Subject, Thought and Context*, ἐκδ. J. McDowell καί P. Pettit (Oxford: Clarendon Press, 1986).

13. Hilary Putnam, *Reason, Truth and History* (Cambridge, Cambridge University Press, 1981).

14. Thomas Nagel, *The View from Nowhere* (New York: Oxford Univ. Press, 1986), 72.

Μπορούμε νά υποθέσουμε ότι ή κατοχή ενός χαρακτηριστικού τρισδιάστατου σχήματος θά περιλαμβανόταν στους πιό βασικούς όρους με τους οποίους ό Nagel προτίθεται νά αναλύσει τήν έννοια “δέντρο”. Άλλά ή έννοια του ότι κάτι έχει ένα συγκεκριμένο σχήμα, όπως χρησιμοποιεΐται έδω από τον Nagel, είναι, σύμφωνα με τά όσα θά ήθελα νά υποστηρίξω, μιά έννοια πού εξατομικεύεται έν μέρει από τους περιορισμούς πού αυτή επιβάλλει στό σεναριακό περιεχόμενο τής έμπειρίας κάποιου, πού όρθά αντιλαμβάνεται ένα πράγμα αυτού του σχήματος από μιά κατάλληλη απόσταση και κατεύθυνση. Έδω βέβαια, έχουμε νά κάνουμε με έννοιες σχημάτων μάλλον, παρά με τά ίδια τά σχήματα (γιά τά όποια ή εξατομίκευση με αντιληπτικούς όρους θά ήταν παράλογη). Τό νά λέμε ότι ή έννοια εξατομικεύεται έν μέρει από αυτούς τους περιορισμούς στό σεναριακό περιεχόμενο τής έμπειρίας δέν ίσοδυναμεί με τό νά λέμε ότι ένα σκεπτόμενο υποκείμενο πρέπει νά έχει σκέψη σχετικά με αυτούς. Μπορεί νά υποστηριχθεί πώς μιά λογική έννοια εξατομικεύεται έν μέρει από όρισμένες συναγωγικές μεταβάσεις, με παραδείγματα πού θεωρούνται άμέσως πειστικά από οποιοδήποτε υποκείμενο διαθέτει τήν έννοια. Τό υποκείμενο άρκει νά βρίσκει αυτά τά παραδείγματα πειστικά, και δέν είναι αναγκαίο νά τά έχει καταστήσει αντικείμενα θεωρητικής ανάλυσης, ή ακόμη και νά έχει σκεφτεί γιά τήν κοινή μορφή τους. Η αντίστοιχη παρατήρηση άληθεύει γιά αντιληπτικές έννοιες σχήματος πού εξατομικεύονται έν μέρει από τίς συνδέσεις τους με σενάρια. Μιά άπλή έξηγητική ανάλυση θά μπορούσε, γιά παράδειγμα, νά προτείνει τους παρακάτω όρους ως αναγκαίους γιά τήν κατοχή τής αντιληπτικής έννοιας *τετράγωνο*. “Ας υποθέσουμε ότι ένα σκεπτόμενο υποκείμενο δέχεται τίς έμπειρίες του με τήν όνομαστική τους αξία. “Ας υποθέσουμε ακόμη ότι καθ’ όλους τους τρόπους πού περιλαμβάνουν τό σενάριο τής έμπειρίας του, ή περιοχή του χώρου πού φαίνεται νά καταλαμβάνεται από ένα δεδομένο αντικείμενο, παρουσιαζόμενο αντιληπτικά, είναι τετράγωνη. Τότε, σύμφωνα με αυτή τήν άπλή ανάλυση, τό υποκείμενο πρέπει νά βρίσκει άμέσως πειστική τή δεικτική σκέψη παρόντος χρόνου ότι εκείνο τό αντικείμενο είναι τετράγωνο. Αυτή ή άπλή ανάλυση δέν είναι κυκλική. Χρησιμοποιεΐ τήν έννοια *τετράγωνο* κατά τον προσδιορισμό ενός όρισμένου είδους σεναρίου. “Όπως τόνισα παραπάνω, αυτό δέν απαιτεΐ τό υποκείμενο νά κατέχει τήν έννοια *τετράγωνο*¹⁵.

Τό επιχείρημα τώρα του προηγούμενου τμήματος ήταν άκριβώς ότι στην υποτιθέμενη περίπτωση κατά τήν όποια τά σεναριακά περιεχόμενα τής έμπει-

15. Σύμφωνα με τήν όρολογία του “What Are Concepts?”, αυτή ή άπλή μερική ανάλυση θά μπορούσε νά γραφεί στή μορφή αυτού πού καλεΐται εκεί A (E). [Σ.τ.Μ. Συμβολισμός του Peacocke γιά κάθε συνθήκη κατοχής μιās έννοιας]. Αυτή ή άπλή ανάλυση είναι υπερβολικά άπλή, ακόμη και γιά τή συγκεκριμένη περίπτωση στην όποια εφαρμόζεται γιά περισσότερες λεπτομέρειες, δές τό “Scenarios, Concepts and Perception”. Άλλά είναι εύλογο οί βελτιώσεις νά συνίστανται στην τελειοποίηση τής βασικής της ιδέας παρά στην άπόρριψή της.

ρίας δέν είναι ποτέ αντιληπτικά, δέν μπορούμε νά έννοήσουμε τό ότι οί έμπειρίες έχουν τό ένα και όχι τό άλλο σεναριακό περιεχόμενο¹⁶. "Έτσι, ένα ύποκείμενο πού ύποτίθεται πώς έχει τέτοιες έμπειρίες δέν θά βρισκόταν σέ εκείνες τίς καταστάσεις μέ τίς όποιες άπαιτούνται συνδέσεις άν πρόκειται νά κατέχει έννοιες τρισδιάστατων σχημάτων. Κατά συνέπεια, δέν θά διέθετε τίς συγκεκριμένες χωρικές έννοιες στό πιό βασικό επίπεδο τό όποιο ό Nagel είχε τήν έλπίδα νά χρησιμοποιήσει. Τόσα πολλά στοιχειά στό έννοιολογικό επίπεδο έξατομικεύονται τελικά μέ άναφορά στίς συνδέσεις του μέ τό επίπεδο του μή έννοιολογικού άναπαραστατικού περιεχομένου τής έμπειρίας, ώστε, έφόσον αυτό τό κατώτερο επίπεδο άφαιρεθεί, λίγα, άν όχι καθόλου, στοιχειά παραμένουν στό έννοιολογικό επίπεδο¹⁷.

Αυτές οί παρατηρήσεις πάνω στίς άπόψεις του Nagel άναδεικνύουν τή σημασία του γεγονότος ότι έπιχειρήματα βασιζόμενα στην Άρχή τής Διάκρισης ύποστηρίζουν συμπεράσματα στό επίπεδο τής σημασίας και όχι μονάχα στό επίπεδο τής άναφοράς. Ό Donald Davidson γράφει, σέ ένα έπιχείρημα πού έχει όρισμένες συγγένειες μέ εκείνο του Putnam, ότι "πρέπει... νά θεωρήσουμε πώς τά αντικείμενα μιās πίστης είναι τά αίτια αυτής τής πίστης"¹⁸. Τέτοιες προτάσεις, άκόμη και άν είναι πλήρως πειστικές, μάς δίνουν μόνο συμπεράσματα σχετικά μέ τήν άναφορά και όχι τή σημασία. "Αν ό ύποστηρικτής τέτοιων έπιχειρημάτων θέλει νά μπορεί νά άπαντήσει σέ όλες τίς θέσεις του Nagel, χρειάζεται νά μπορεί νά έπεκτείνει τήν έφαρμογή τους και στόν χώρο τής σημασίας. Η Άρχή τής Διάκρισης του έπιτρέπει νά κάνει κάτι τέτοιο.

Τέλος, έπιστρέφω στό κεντρικό έπιχείρημα του Peter Strawson στό τμήμα του έργου του *Τά όρια του νοήματος* πού έπιγράφεται "Ένότητα και Αντικειμενικότητα"¹⁹. Υπεραπλουστεύοντας σέ μεγάλο βαθμό, μπορούμε νά πούμε ότι ό Strawson άναπτύσσει ένα έπιχείρημα για νά στηρίξει τό συμπέρα-

16. Έξέταση ρητά μόνο παραλλαγές περιεχομένων πού άφορούσαν τήν περιστροφή των χωρικών χαρακτηριστικών όρισμένες μοίρες γύρω άπό ένα προσδιορισμένο άξονα. Άλλά θά ύπάρχουν και άλλες παραλλαγές πού δέν διατηρούν τό φαινόμενο σχήμα στίς όποιες μπορεί νά έφαρμοστεί τό έπιχείρημα.

17. Δέν θά έπρεπε νά θεωρηθεί ότι αυτές οί παρατηρήσεις ύπονοούν πώς έχω γενικά αντίρρηση για τίς άπόψεις του Nagel σχετικά μέ τήν κατανοησιμότητα του σκεπτικισμού. Αντίθετα, περιορισμοί στή διατύπωση του ύπερβατολογικού έπιχειρήματος τους όποιους έχω υίοθετήσει άφήνουν πολλά έρείσματα για τή στηρίξη τής κατανοησιμότητας ένδιαφερουσών μορφών σκεπτικισμού. Τό έπιχείρημα δέν άποκλείει τό ένδεχόμενο οί έμπειρίες ενός άτομου νά γίνουν μή-άληθινές μέ τό νά κλειστεί ό έγκέφαλος του σέ κάποιο δοχείο μετά άπό μιá περίοδο φυσιολογικής αντίληψης του έξωτερικού κόσμου. Δέν έχω καν άποκλείσει τό νά βρίσκεται ό έγκέφαλος μονίμως σέ δοχείο, φτάνει νά μήν είναι αυτό ή κατάσταση όλων των ανθρώπων.

18. Donald Davidson, "A Coherence Theory of Truth and Knowledge", έπανέκδ. στό *Truth and Interpretation: Perspectives on the Philosophy of Donald Davidson*, έκδ. E. Lepore (Oxford: Blackwell, 1986), 317-18.

19. Τό σχετικό τμήμα του κειμένου βρίσκεται στίς σσ. 97-112.

σμα ότι ή δυνατότητα να σκεφτόμαστε την εμπειρία ως εμπειρία απαιτεί, εκ μέρους του υποκειμένου, τη χρησιμοποίηση, σε κρίσεις για την εμπειρία, έννοιών του αντικειμενικού κόσμου²⁰. Στην πραγματικότητα, τό επιχείρημα του Strawson φαίνεται να υποθέτει ότι οποιοδήποτε υποκείμενο έχει εμπειρίες κατέχει επίσης την έννοια της εμπειρίας. "Αν αυτή ή υπόθεση είναι έσφαλμένη, τότε ή διάσωση της δυνατότητας της σκέψης για την εμπειρία μπορεί να περιλαμβάνει πολύ περισσότερα από τή διάσωση της δυνατότητας της ίδιας της εμπειρίας. Δέν θά συνεχίσω τήν ανάλυση αυτής της παρατήρησης έφ'όσον έχει εξεταστεί από άλλους²¹. Αυτό πού θέλω να εξετάσω είναι ή σχέση μεταξύ του συμπεράσματος του Strawson και αυτού τό όποιο προσπαθώ να υποστηρίξω. 'Υπάρχει μιά μικρή διαφορά, και μιά μεγάλη διαφορά.

'Η μικρή διαφορά είναι ότι ό Strawson θεωρούσε πώς τό επιχείρημά του αποκλείει τή δυνατότητα μιās πλήρους σειράς εμπειριών ενός υποκειμένου αποκλειστικά του είδους τό όποιο φαντάζεται ό "θεωρητικός των αισθητηριακών δεδομένων". Μπορούμε να δοδμε αυτές τίς εμπειρίες ως εμπειρίες των οποίων οί συνειδητές υποκειμενικές ιδιότητες δίνονται μόνο από μή αντιληπτικές ιδιότητες²². 'Εφ'όσον τό επιχείρημά μου έδω έχει ασχοληθεί μόνο μέ τό αναπαραστατικό περιεχόμενο, δέν αποκλείει τή δυνατότητα μιās τέτοιας πλήρους σειράς εμπειριών²³.

'Η μεγάλη διαφορά από τήν άποψη του Strawson είναι μάλλον μιά διαφορά πού παραμένει άκόμη και όταν κλείσουμε τό χάσμα μεταξύ του να έχει κανείς

20. 'Η διατύπωση προέρχεται από τή σ. 111 του *The Bounds of Sense*, όπου ό Strawson γράφει πώς τό επιχείρημα παρέχεται στην "τολμηρότερη δυνατή μορφή του".

21. Πρβλ. για παράδειγμα R. Harrison στο "Strawson on Outer Objects", *Philosophical Quarterly*, 20 (1970), 219-20.

22. Οί "ιδιότητες αισθήσεων" (sensational properties) του έργου μου *Sense and Content* (Oxford: Clarendon Press, 1983).

23. Πιο γενικά, αν υπάρχουν καθόλου ιδιότητες αισθήσεων, δέν γνωρίζω κανένα επιχείρημα πού να αποκλείει τό ένδεχόμενο πού ό Strawson πίστευε πώς αποκλείει ό συλλογισμός του. Βέβαια μιά συνολική σειρά εμπειριών μέ μόνο ιδιότητες αισθήσεων δέ θά μπορούσε ως τέτοια να συλληφθεί μέ έννοιες από τόν κάτοχό τους· αλλά δέν απαιτείται να συμβαίνει κάτι τέτοιο. Οί ιδιότητες αισθήσεων πρέπει άκόμη να συλλαμβάνονται από μās κατά τρόπο πού δέν τίς καθιστά εδάλωτες σε όρθές μορφές του επιχειρήματος κατά της ιδιωτικής γλώσσας· αλλά μπορεί να υποστηριχθεί ότι τέτοιες συλλήψεις είναι διαθέσιμες. Δές για παράδειγμα τήν αντιμετώπιση της όρισμικής και γνωσιακής προτεραιότητας στο *Sense and Content*, και τή συζήτηση στην εργασία μου "Consciousness and Other Minds", στο *Proceedings of the Aristotelian Society (Supplementary Volume)*, 1984. Δέν θά έπρεπε να αποκλείουμε τό ένδεχόμενο μιά ίκανοποιητική έξελικτική θεωρία του νοϋ μαζί μέ μιά νευροφυσιολογία πιο πρωτόγονων ειδών να απομονώσει ένα είδος πού έχει εμπειρίες μέ μόνο ιδιότητες αισθήσεων. 'Υποστηρίζω όμως πώς τό όλο αυτό θέμα είναι ελάσσονος σημασίας, επειδή ή θέση ότι ή εμπειρία έχει ιδιότητες αισθήσεων όπωσδήποτε δέν είναι προφανώς ουσιώδης για κάθε θεωρία του περιεχομένου στην όποία ένσωματώνεται ή 'Αρχή της Διάκρισης.

ἐμπειρίες καί νά ἔχει τήν ἱκανότητα σκέψης γιά τίς ἴδιες του τίς ἐμπειρίες. Τό συμπέρασμα τοῦ Strawson μπορεῖ νά συνοψισθεῖ ὡς ἑξῆς: τό νά συλλαμβάνει κανείς τίς ἴδιες του τίς ἐμπειρίες ἀπαιτεῖ τό νά συλλαμβάνει κάποιον ἀντικειμενικό κόσμο, ἢ ὑπαρξη τοῦ ὁποίου εἶναι ἀνεξάρτητη ἀπό τήν ἐμπειρία του. Ἄλλά ὅπως κάνει φανερό ἡ ἴδια ἡ προσεκτική σύνοψη τῶν συμπερασμάτων του ἀπό τόν ἴδιο τόν Strawson, τά ἐπιχειρήματά του δέν διασφαλίζουν τό ὅτι οἱ ἐμπειρίες πού τό ὑποκείμενο θεωρεῖ, σέ διάφορες περιστάσεις, ὡς ἐμπειρίες ἑνός ἀντικειμενικοῦ κόσμου εἶναι πραγματικά τέτοιες. Ὁ Strawson γράφει ὅτι “ὀρισμένα... μέλη τῆς σειρᾶς [τῶν ἐμπειριῶν] συλλαμβάνονται ἐννοιακά κατά τέτοιο τρόπο πού ταιριάζουν μεταξύ τους ἔτσι ὥστε νά ἀπαρτίζουν μιά συνεκτική εἰκόνα ἑνός ἀντικειμενικοῦ κόσμου” (σ. 103). Ἐτσι τά ἐπιχειρήματά του μπορεῖ νά ἀποδεικνύουν ὅτι ἡ εἰκόνα πρέπει νά εἶναι ὀρισμένου εἴδους, ἀλλά ὄχι ὅτι ἐξεικονίζει μέ ἀκρίβεια ὅ,τιδήποτε. Αὐτό τό προφανές χάσμα θά μπορούσε νά κλείσει ἀπό κάποιες ἀκραῖες μορφές φαινομενοκρατίας ἢ ἐπαληθευσιοκρατίας. Ἄλλά αὐτές θά ἦσαν τόσο ξένες στόν Peter Strawson ὅσο εἶναι καί σέ πολλούς ἄλλους σημερινούς φιλοσόφους, καί ἀσφαλῶς σέ ὁποιονδήποτε διάκειται εὐνοϊκά πρὸς τή γενική προσέγγιση στό περιεχόμενο πού ἔχω ἀκολουθήσει. Ἄν ὅμως δεχτοῦμε τό ὑπερβατολογικό ἐπιχείρημα πού βασίζεται στήν Ἀρχή τῆς Διάκρισης, τό προφανές χάσμα δέν θά ἐπιτραπεῖ νά ἀνοίξει ἀπό τήν ἀρχή. Γιά νά ἔχει μιά ἐμπειρία λεπτά προσδιορισμένο χωρικό ἀναπαραστατικό περιεχόμενο, δοσμένο ἀπό κάποιο σενάριο, πρέπει ἤδη νά εἶναι κάποιου τύπου πού σχετίζεται κατά ποικίλους περίπλοκους τρόπους μέ τό χωρικό, ἀντικειμενικό, ἀνεξάρτητο ἀπό τό νοῦ κόσμο. Τό νά ὑποθέτουμε ὅτι ὑπάρχει πάντα κάποιο χάσμα πού πρέπει νά γεφυρωθεῖ σημαίνει πῶς εἴμαστε θύματα μιᾶς ἄλλης ψευδαίσθησης ἀπό ἐκεῖνες πού μποροῦν νά διαλυθοῦν ἀπό μιά κατάλληλη θεωρία τοῦ περιεχομένου.